

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/312023926>

Ouders aan het woord: over vader- en moederschap na seksuele kindermishandeling

Book · January 2011

CITATIONS

0

READS

11

1 author:

[Marijke Naezer](#)

Radboud University

36 PUBLICATIONS 32 CITATIONS

SEE PROFILE

Ouders aan het woord

Over vader- en moederschap na seksuele kindermishandeling
in het verleden

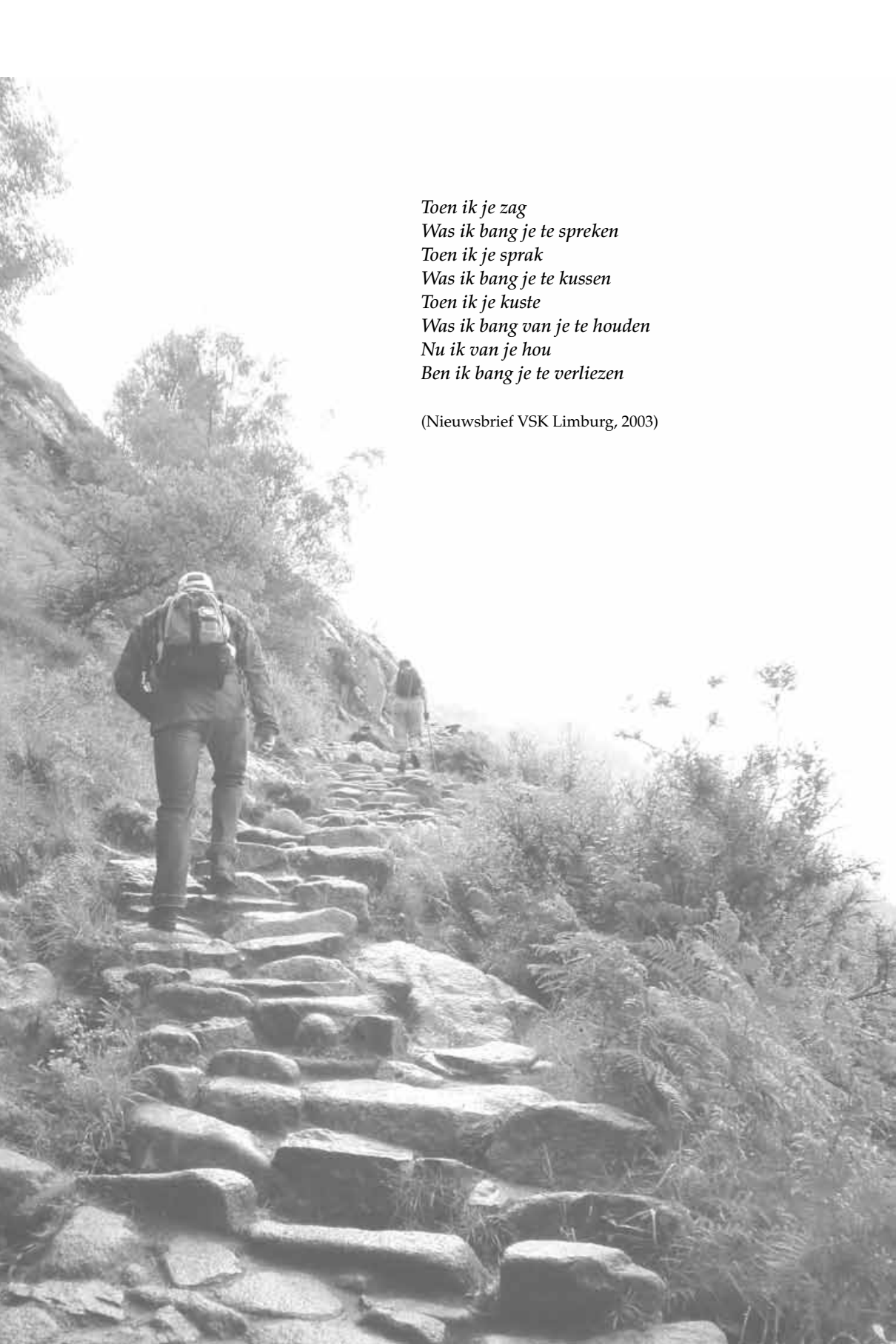
In opdracht van de Vereniging tegen Seksuele Kindermishandeling
binnen gezin, familie en andere vertrouwensrelaties (VSK)

Marijke Naezer

Februari 2011

vSK

vereniging
tegen seksuele kindermishandeling
binnen gezin, familie en
andere vertrouwensrelaties

*Toen ik je zag
Was ik bang je te spreken
Toen ik je sprak
Was ik bang je te kussen
Toen ik je kustte
Was ik bang van je te houden
Nu ik van je hou
Ben ik bang je te verliezen*

(Nieuwsbrief VSK Limburg, 2003)

Inhoudsopgave

Inleiding	4
1. Seksuele kindermishandeling en ouderschap	6
1.1 Seksuele kindermishandeling	6
1.2 Ouderschap	8
2. Opvoeding: emotionele, lichamelijke en seksuele aspecten	10
2.1 De keuze voor ouderschap	10
2.2 Beschikbaar zijn als ouder	13
2.3 Emotionele opvoeding	14
2.4 Parentificatie	18
2.5 Lichamelijke zorg	19
2.6 Seksuele opvoeding	20
3. Geweld	22
3.1 Bescherming tegen geweld: te weinig bescherming	22
3.2 Bescherming tegen geweld: overprotectie	23
3.3 Agressie en geweld tegen de eigen kinderen	26
3.4 Vertellen over het misbruik?	28
3.5 De reactie van de kinderen	29
4. Conclusie	32
Literatuurlijst	38

Inleiding

Voor veel leden van de Vereniging tegen Seksuele Kindermishandeling binnen gezin, familie en andere vertrouwensrelaties (VSK) is ouderschap een belangrijk thema. Op de Dag tegen geweld in 2009 bood de VSK de aanwezigen een workshop aan over 'ouderschap en de eigen ervaring met seksueel misbruik'. Centraal stond de vraag: welke invloed heeft jouw verleden van seksuele kindermishandeling op de relatie met je (klein)kinderen? Het thema riep veel emoties, verhalen en vragen op. De deelnemers ondervonden verschillende problemen in de opvoeding van hun kinderen en kleinkinderen. Het bestuur van de VSK besloot na deze workshop om een onderzoek te laten uitvoeren naar de invloed van seksueel misbruik in het verleden op ouderschap in het latere leven, met als doel meer inzicht te krijgen in deze thematiek en informatie te bundelen die beschikbaar gesteld kan worden aan leden, lotgenoten, betrokkenen en andere geïnteresseerden.

Vraagstelling

De centrale vraagstelling van het onderzoek luidt als volgt: welke invloed heeft seksueel misbruik in het verleden op ouderschap in het latere leven?

In dit onderzoeksverslag worden de volgende deelvragen beantwoord:

- Hoe beïnvloedt seksueel misbruik in het verleden de keuze om vader of moeder te worden?
- Welke gevolgen heeft het vroegere misbruik volgens ouders op het gebied van emotionele, lichamelijke en seksuele opvoeding?
- Wat helpt in de opvoeding van de kinderen?
- Zijn er verschillen tussen de ervaringen van mannen en die van vrouwen?

Afbakening

Ter afbakening van de vraagstelling is een aantal keuzes gemaakt. Allereerst ligt de focus op de periode na de zwangerschap, niet op de zwangerschap zelf. Ten tweede richt het onderzoek zich op ouderschap na gewenst seksueel contact. Tot slot richt het onderzoek zich in eerste instantie op mensen die in hun jeugd seksueel misbruikt zijn door hun eigen vader en/of moeder. Dit op basis van de aanname dat seksuele kindermishandeling door de ouder(s) een specifieke invloed heeft op het eigen ouderschap. Deze laatste afbakening kon gedurende het onderzoek niet geheel consequent worden vastgehouden; bij twee geïnterviewde mannen en een aantal deelnemers aan de workshop was de pleger iemand anders dan een ouder.

Methoden

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden is gebruik gemaakt van verschillende kwalitatieve onderzoeksmethoden. Door middel van literatuurstudie analyseerde ik wat er uit binnen- en buitenlands onderzoek reeds bekend is en welke vragen nog niet voldoende beantwoord zijn. Vervolgens organiseerde ik een focusgroep met mannen en een focusgroep met vrouwen. Hieraan de-

den drie mannen en vier vrouwen mee. De focusgroepen maakten het mogelijk om in korte tijd veel informatie te verzamelen. Deelnemers vulden elkaar aan, vergeleken standpunten en stelden elkaar nieuwe vragen. Een vruchtbare manier om het onderwerp te verkennen. Daarnaast observeerde ik bij een tweede workshop van de VSK over het thema in december 2010, waaraan zeven vrouwen en een man deelnamen. Tot slot nam ik individuele interviews af, om dieper op een aantal thema's in te gaan. Deze interviews werden ook ingezet als mensen wel aan het onderzoek mee wilden werken, maar niet in een focusgroep. Redenen om niet mee te willen doen aan een focusgroep waren privacy en het niet kunnen verdragen van de verhalen van anderen. Drie vrouwen en vier mannen werkten mee aan een individueel interview. Twee van deze mannen waren misbruikt door iemand anders dan een ouder, namelijk een huisvriend en een oma. Tot slot beantwoordden nog eens vier vrouwen de interviewvragen schriftelijk. In totaal zijn dus ervaringen van 26 mensen opgenomen in dit onderzoek. ¹⁾

Dankwoord

Graag richt ik op deze plaats een woord van dank aan deze 26 mensen, die de moed hadden om hun ervaringen te delen en openbaar te maken. De manier waarop deze mensen andere ouders helpen en van informatie voorzien, is een inspirerend voorbeeld van het proces 'van klacht naar kracht'. Mijn dank gaat verder uit naar alle hulpverleners en collega-organisaties die hebben geholpen om in contact te komen met de ouders. Ik bedank ook mijn eigen moeder, die met veel enthousiasme en interesse het notuleren bij de focusgroepen op zich heeft genomen. Ina van Beek en Ben Serkei van Movisie bedank ik voor hun positieve reactie op het thema van dit onderzoek, en voor het meelezen. En last but not least een dankwoord voor Janny van Heerbeek, voorzitter van de VSK. Van het begin tot het eind van het onderzoek liet zij nooit na om te informeren hoe het onderzoek verliep en of ze nog ergens mee kon helpen. Bedankt voor de steun, de adviezen en het kritische meelezen.

Leeswijzer

Het onderzoeksverslag start in hoofdstuk 1 met een theoretisch kader over seksuele kindermishandeling en de gevolgen daarvan. In de hoofdstukken die daarop volgen ga ik in op de ervaringen van ouders. Hoofdstuk 2 gaat over de emotionele, fysieke en seksuele opvoeding: slaagden ouders erin om een band op te bouwen met hun kind, leverde het fysieke contact problemen op, en lukte het ouders om hun kinderen seksuele voorlichting te geven? Hoofdstuk 3 beschrijft de rol van geweld: hoe beschermen ouders hun kinderen tegen geweld en in hoeverre lukt het hen om zelf geen geweld te gebruiken? In hoofdstuk 4 bespreek ik de conclusies per deelvraag en doe ik suggesties voor vervolgonderzoek.

¹⁾ Om privacy-redenen zijn de namen van alle geïnterviewden in dit onderzoeksverslag gefingeerd

1. Seksuele kindermishandeling en ouderschap

Seksuele kindermishandeling is een term waarachter een grote verscheidenheid aan geschiedenissen schuilgaat. Er bestaan onder andere verschillen wat betreft de leeftijd waarop het misbruik plaatsvond, de duur en de aard van het misbruik en het aantal plegers. In dit eerste hoofdstuk schets ik een theoretisch kader over seksuele kindermishandeling: wat is het, hoe vaak komt het voor en wat zijn de gevolgen, met name op het gebied van ouderschap?

1.1 Seksuele kindermishandeling

Seksuele kindermishandeling betreft seksuele contacten tussen een (bijna) volwassene en een kind die tot elkaars leefwereld behoren; er bestaat een vertrouwensband tussen hen. De seksuele contacten zijn tegen de zin van het kind, het kind heeft het gevoel zich niet aan deze contacten te kunnen onttrekken of deze te kunnen weigeren. Een kind kan niet altijd aangeven of seksueel contact tegen zijn/haar zin is.

Nel Draijer heeft in 1988 voor het eerst in Nederland onderzoek gedaan naar seksueel misbruik van meisjes door verwanten. Zij vroeg een representatief aantal vrouwen in diepte-interviews of zij voor hun 16e jaar te maken hadden gehad met seksuele kindermishandeling door een verwante. Het onderzoek betrof alleen lichamelijke aanrakingen, variërend van een eenmalige ongewenste aanraking tot langdurig, ernstig misbruik. Op basis van deze afbakening concludeert Draijer dat 15,6% van alle vrouwen voor haar 16e te maken heeft gehad met seksuele kindermishandeling door een of meer verwanten. Dat is 1 op de 6 à 7 vrouwen.

Representatieve cijfers over misbruik van jongens binnen gezin, familie en vertrouwensrelaties zijn in Nederland niet beschikbaar. Wel zijn er schattingen op basis van buitenlands onderzoek, die ervan uitgaan dat zo'n 20% van alle misbruikte kinderen jongens zijn (van Outsem, 1992). Dat zou betekenen dat 4% van de mannen in hun jeugd seksueel misbruikt is door een verwante: 1 op de 25 mannen. Mogelijk is dit een onderschatting van de werkelijkheid, omdat het taboe op slachtofferschap voor jongens nog groter is dan voor meisjes, en omdat onderzoekers het bij meisjes waarschijnlijk eerder (h)erkennen. Kinderen met een lichamelijke of verstandelijke beperking lopen een nog groter risico om slachtoffer te worden van seksuele kindermishandeling, hoewel exacte cijfers ontbreken (o.a. Lammers et al, 1993; Melberg Schwier & Hingsburger, 2000; Douma, 1998).

Seksuele kindermishandeling binnen gezin, familie en andere vertrouwensrelaties heeft vaak grote gevolgen voor het slachtoffer, zowel op korte als op lange termijn. Het feit dat het misbruik plaatsvond in een situatie die veilig zou moeten zijn, zorgt ervoor dat het basisgevoel van veiligheid is aangetast. Hoe ingrijpend de gevolgen zijn hangt voor een deel samen met de ernst en de duur van het misbruik, wie de pleger was en hoe jong het slachtoffer was toen het misbruik begon. Ondanks het feit dat de gevolgen per persoon verschillen laten onderzoeken zien dat mensen die seksueel misbruikt zijn een verhoogd risico lopen op allerlei lichamelijke en psychische aandoeningen (Naezer, 2009).

Vier categorieën veel voorkomende gevolgen zijn: medisch-biologische, psychische, sociale en economische gevolgen. Medisch-biologische gevolgen betreffen de hersenen en het lichaam. Perry (o.a. 1997) en Teicher (2002) lieten zien hoe groot de invloed van kindermishandeling is op de ontwikkeling van de hersenen. Een verhoogde afgifte van het stresshormoon cortisol zorgt ervoor dat het limbische deel van de hersenen schade oploopt. Dit is het deel van de hersenen dat onder andere betrokken is bij de regulering van emoties en het geheugen. Vooral de hippocampus, die zorgt voor de vorming van het langetermijngeheugen, raakt beschadigd. Dit heeft lichamelijke en psychische consequenties. Seksueel misbruik kan een (mede-) oorzaak zijn van uiteenlopende lichamelijke klachten zoals een lage weerstand, gynaecologische klachten, klachten aan urinewegen, spanningsklachten aan de spieren, hyperventilatie en slaapproblemen.

Ook de psychische gevolgen van seksuele kindermishandeling zijn divers. Seksuele kindermishandeling, met name binnen het gezin, familie en andere vertrouwensrelaties, heeft de kenmerken van een traumatische gebeurtenis: het veroorzaakt een gevoel van hevige angst, hulpeloosheid, onmacht en dreigende vernietiging. Verzet of ontsnapping lijkt onmogelijk (Herman, 1992). Mogelijke psychische gevolgen hiervan zijn: herbelevingen en nachtmerries, depressie, gebrek aan eigenwaarde/zelfvertrouwen, psychische stoornissen, posttraumatische stressstoornis en risicovol of zelfdestructief gedrag.

De gevolgen van seksuele kindermishandeling werken door in het sociale leven van slachtoffers. Mogelijke sociale gevolgen zijn: isolement, moeite om anderen te vertrouwen, niet om kunnen gaan met hiërarchische relaties, moeite hebben met (seksuele) relaties, moeite hebben met het aangeven van grenzen, en opnieuw slachtoffer of dader worden van geweld. Tot slot is er vaak ook economische schade, doordat slachtoffers vanwege hun klachten niet meer kunnen werken of hoge ziektekosten hebben. Een ervaringsdeskundige hulpverlener van de VSK heeft voor zichzelf berekend dat zij op haar 44ste al zo'n 200.000 euro kwijt was aan therapiekosten en gemiste inkomsten (Naezer, 2009).

Ondanks alle negatieve gevolgen van seksuele kindermishandeling hebben veel slachtoffers de veerkracht om het verleden een plek te geven en zin en inhoud aan hun leven te geven. Verschillende factoren dragen eraan bij dat slachtoffers de kracht kunnen vinden om hun negatieve ervaringen op een positieve manier in te zetten. Voorin角度 (2002) benoemt er vijf: het ervaren van sociale binding (mensen hebben op wie je terug kunt vallen), het hebben van vriendschappen buiten het gezin, het hebben van zorgrelaties (zorg voor een mens of dier), emotionele en intellectuele intelligentie, en een temperament gericht op het krijgen wat je nodig hebt. Hoe meer van deze factoren samenvallen, hoe groter de kans dat het slachtoffer het misbruik kan verwerken.

Mensen benoemen soms –na verwerking– positieve gevolgen van seksueel misbruik, zoals: ‘voelsprietten’ hebben voor de sfeer in een gezelschap en voor emoties bij anderen, niet snel gekwetst kunnen worden (alles lijkt minder erg in vergelijking met het misbruik) en assertief kunnen reageren als een situatie daarom vraagt. In de VSK publicatie ‘Anders was ik misschien wel minis-

ter geweest' (Voorintholt, 2002) over de gevolgen van seksueel misbruik voor de (school)loopbaan, benoemen de geïnterviewden positieve gevolgen als: extra motivatie om zich in te zetten op school, doorzettingsvermogen, discipline, zelfstandigheid en meer bereidheid tot zelfreflectie.

Een specifiek kenmerk van de gevolgen van seksuele kindermishandeling is dat deze zich vaak in verschillende levensfasen in verschillende vormen manifesteren. Zo gaan de gevolgen vaak in nieuwe of verhevigde vorm spelen als iemand gaat werken, een eerste (seksuele) relatie aangaat, of kinderen krijgt.

1.2 Ouderschap

Vanuit de gehechtheidstheorieën bestaan er sterke aanwijzingen dat (seksuele) kindermishandeling in het eigen verleden consequenties heeft voor de manier waarop iemand later met zijn of haar kinderen omgaat. Gehechtheid betreft de aangeboren neiging van mensen om relaties aan te gaan met anderen. Dit begint al bij de geboorte. Een kind zal toenadering zoeken tot, in eerste instantie, de ouders/verzorgers. Door de manier waarop de ouders hierop mee omgaan, leert het kind al dan niet te vertrouwen op anderen. Een veilig gehecht kind heeft een ouder die snel en adequaat op zijn of haar signalen reageert. Het kind ontwikkelt in deze interactie een beeld van de ouder als liefdevol en beschikbaar en leert zichzelf als beminnenswaardig te zien (Bakermans-Kranenburg & Van IJzendoorn, 1994). Hierdoor ontwikkelt het kind betere sociale competenties en meer veerkracht dan kinderen met een onveilige hechting. Ook leert het kind zijn angsten beter te beheersen. De ouders reageren immers sensitief en adequaat op de angsten van het kind, waardoor het zelfvertrouwen en vertrouwen in anderen opbouwt (Rus, 2006). Internationale onderzoeken laten zien dat kinderen die mishandeld zijn een grotere kans hebben om onveilig gehecht te raken. Deze kinderen hebben een lager zelfbeeld, minder zelfvertrouwen, en zijn sociaal minder vaardig dan leeftijdsgenootjes (Cicchetti, 1987; Rus, 2006).

Vroege ervaringen hebben een grote invloed op het hechtingsgedrag in het latere leven en het gedrag tegenover de eigen kinderen. Van IJzendoorn (1994) beschrijft de intergenerationele overdracht van gehechtheidspatronen. In eerste instantie gingen onderzoekers er vaak van uit dat ouders die in hun jeugd onveilig gehecht waren, dit rechtstreeks doorgaven op de eigen kinderen. Later bleek dat het verband niet zo eenduidig is. Men reconstrueert de herinnering aan de eigen jeugd immers voortdurend, waardoor ook de voorstelling van de eigen gehechtheid en opvattingen over gehechtheid veranderen. Onveilige gehechtheid kan gecorrigeerd worden door verwerking van het verleden en/of nieuwe, positieve ervaringen met bijvoorbeeld een partner. Het gedrag als opvoeder wordt dus wel door de eigen gehechtheid beïnvloed, maar gaat eerst als het ware door een filter van de huidige *representatie* van de eigen gehechtheid (Roche et al, 1999).

Ook in de 'social learning' theorieën vinden we aanwijzingen dat seksueel misbruik gevolgen heeft voor ouderschap. Deze theorieën gaan ervan uit dat we bepaald gedrag leren door het bij anderen te observeren en dit vervolgens na te doen. Mensen die te maken hebben gehad met seksueel misbruik

door hun ouders, hebben minder de mogelijkheid gehad om goed, gezond ouderschap te observeren, wat gevolgen heeft als deze persoon zelf kinderen krijgt (Armstrong&Stronck, 1999) .

Tegelijkertijd zijn er, naast de eigen jeugdervaringen, nog vele andere factoren die het gedrag van een opvoeder beïnvloeden. Van Heerbeek (1999) laat aan de hand van een analyse van verschillende onderzoeken het belang zien van bijvoorbeeld de persoonlijkheid van de ouder, de leeftijd waarop iemand een kind krijgt, complicaties tijdens de zwangerschap of de geboorte en het ontvangen van sociale steun vanuit de omgeving. Al deze factoren maken verschil voor de gevoelens en houding van een ouder ten opzichte van een kind. Lambermon en Van IJzendoorn (1991) noemen nog andere factoren, zoals het IQ van de ouder, de relatie tussen beide ouders, de economische positie van het gezin en de culturele waarden van de samenleving waartoe het gezin behoort.

Onderzoek naar het verband tussen (seksuele) kindermishandeling en het functioneren als ouder, brengt dan ook verschillende moeilijkheden met zich mee op methodologisch gebied. Het is immers vrijwel onmogelijk om de invloed van andere factoren, zoals hierboven genoemd, uit te sluiten. In 2001 analyseerden Rumstein-Mc Kean en Hunsley de bestaande onderzoeken op dit gebied. Zij concluderen dat er waarschijnlijk wel verbanden bestaan tussen seksuele kindermishandeling in het verleden en het functioneren als ouder, maar dat geen van de bestaande onderzoeken definitief uitsluitel geeft over de specifieke, causale rol van seksuele kindermishandeling.

Hoewel het interessant zou zijn om een dergelijk onderzoek uit te voeren, is het minstens even belangrijk om juist de wisselwerking tussen de verschillende factoren te onderzoeken. Dat is immers de dagelijkse realiteit van de ouders om wie het gaat: de verschillende gebeurtenissen en omstandigheden uit heden en verleden laten zich niet zo gemakkelijk scheiden. In mijn onderzoek staat centraal hoe ouders deze dynamiek ervaren. Hebben zij het idee dat het misbruik van toen hun ouderschap beïnvloedt, en zo ja, op welke manier? Welke factoren spelen een rol? En welke gevoelens komen erbij kijken? Het is hierbij nadrukkelijk de ervaring van ouders zelf die centraal staat. Het gaat in dit onderzoek niet om het vaststellen van een direct, causaal verband, maar om het beschrijven van ervaringen van ouders die zelf als kind seksueel misbruikt zijn. In deze ervaringen speelt de seksuele mishandeling de ene keer een heel duidelijke en prominente rol, en is het de andere keer meer indirect en in samenhang met andere factoren van belang.

2. Opvoeding: emotionele, lichamelijke en seksuele aspecten

Opvoeding kan gedefinieerd worden als ‘de werkelijke vraag van het kind verstaan, willen en in staat zijn tot beantwoorden en tegelijkertijd jezelf verantwoordelijk voelen voor de zelfontplooiing van het kind’ (Van Heerbeek in lezing, 2002, gebaseerd op De Ruyter & Baartman, 1987). Belangrijk in deze definitie is het onderscheid tussen het *kunnen* en *willen* beantwoorden van de vraag van het kind. Voor ouders die in het verleden seksueel misbruikt zijn, is de uitdaging om aan beide aspecten te voldoen extra groot.

Als het goed gaat, is dat een overwinning: ‘Het is fantastisch om mee te maken als getraumatiseerd kind, dat je een gezond kind krijgt. Om te zien dat het kind je gaat helpen, want dat kind reageert heel goed en gezond op jou. Dus je krijgt constant positieve bevestiging. Dat begint op het moment dat het kind geboren wordt en je legt het aan je borst en dat mannetje gaat drinken. Wow, het werkt! Je overstijgt jezelf, zo voelt het.’

Maar als het niet helemaal gaat zoals gehoopt en verwacht, kan dat veel onzekerheid oproepen. Annemarie, die van haar vierde tot haar zeventiende werd misbruikt door haar vader en een oom, vertelt in een schriftelijk interview: ‘Mijn zoon had zeer druk gedrag, wat later ADHD/ppd-nos bleek te zijn. Zijn vader vond dat ik hem niet goed opvoedde, waardoor ik erg onzeker werd. Want ik was zelf ook niet erg goed opgevoed. [...] Soms dacht ik dat het mijn schuld was dat hij zo was.’ Ook Hans twijfelde aan zichzelf. Toen zijn stiefzoon in een boze bui verklaarde dat zijn moeder Hans de deur maar uit moest zetten, was dat een enorme klap: ‘Ik ben mezelf toen heel erg gaan haten, ik kreeg een periode van: ik tel niet, het zie-je-wel-gevoel. Zou dit dan de doem zijn die toch terugkeert? Ik voelde me onzeker, verdrietig, ik voelde me niks.’ In dit hoofdstuk beschrijf ik hoe ouders invulling geven aan de emotionele, fysieke en seksuele opvoeding van hun kinderen. Wat gaat goed in het opvoeden en wat is moeilijk? Welke rol speelt het seksuele misbruik van toen?

2.1 De keuze voor ouderschap

Niet iedereen die te maken heeft gehad met seksueel misbruik heeft de keus om (biologisch) vader of moeder te worden. Sommige mannen en vrouwen zijn bijvoorbeeld door het misbruik niet meer vruchtbaar, willen geen seks meer, of zijn niet in staat een relatie op te bouwen door wat er in het verleden gebeurd is. Een man raakt tijdens de workshop van de VSK geëmotioneerd omdat het hem, ondanks zijn kinderwens, niet lukt een relatie aan te gaan. Kinderen zijn daarom voor hem een onbereikbare droom geworden. Een vrouw schrijft in 2003 in *Perspectief*, het ledenblad van de VSK: ‘Ik heb geen kinderen en ik heb geen seks. Hoe doen ze [lotgenoten, MN] dat in hemelsnaam, hoe zetten ze die afschuwelijke herinneringen uit?’

Een ander VSK-lid schrijft hoe zij door het misbruik van de ene in de andere therapie terecht kwam (*Perspectief*, 2009). Toen ze uitbehandeld was, schreven de artsen medicijnen voor, zodat ze stabiel kon blijven. Daardoor bleef echter vanaf haar 28ste haar menstruatie uit en kon zij niet zwanger raken.

‘Als ik zwanger zou willen worden, dan zou ik met alle medicatie moeten stoppen. [...] Maar ik wist dat als ik met de medicatie zou stoppen, dat ik dan weer terug zou vallen in dat zwarte gat –dat was al een keer gebeurd– en dan zou ik dus ook niet geschikt zijn als moeder.’ Ze heeft het nog elke dag moeilijk met het besef dat zij nooit kinderen zal krijgen.

Vrouwen en mannen die wèl een keus hebben, kiezen er soms bewust voor om geen kinderen te krijgen. Een VSK-lid licht toe: ‘Ik wil mijn kinderen niet opzadelen met de beschadigingen die ik in mijn jeugd heb opgelopen.’ Zowel mannen als vrouwen stellen het ouderschap vaak uit. Dat kan zijn omdat ze aan zichzelf twijfelen, vanwege de extra last die ze met zich meedragen, of omdat ze van huis uit geen goed voorbeeld hebben gekregen van ouderschap. Hulpverleenster Marjorie Saltzberg beschrijft dit proces bij haar vrouwelijke cliënten (2000): ‘Een vrouw kan het ouderschap uitstellen, [...] omdat ze het gevoel heeft dat kinderen opvoeden zoveel ingewikkelde emotionele problemen met zich meebrengt dat ze daar niet mee om kan gaan. Wat gebeurt er als zij het niet meer aankan, jong sterft, of depressief wordt? Wat als ze haar kinderen niet kan beschermen tegen geweld?’

Uit mijn interviews komt naar voren dat het uitstel ook te maken kan hebben met de wens om eerst het verleden te verwerken, en dan pas aan kinderen te beginnen. Dit wordt duidelijk beschreven door Karin, die gedurende haar lagere school periode misbruikt werd door haar vader. Het misbruik leidde tot uitstel van het ouderschap. Ze vond dat zij hier pas klaar voor was als zij aan drie voorwaarden voldeed: ‘Eén: dat ik van seks kon genieten, een kind in liefde kon ontvangen. [...] Ten tweede dat ik zo gezond was dat ik een kind kon overwegen. Dat heeft lang geduurd, voordat ik het gevoel had dat het verleden verwerkt was en ik stevig en gezond genoeg was. En ten derde dat ik het alléén kon. Dat is een grote stap geweest. Want door mijn gezin van afkomst geloofde ik niet in het gezin. Het gezin heeft mij niet veel goeds gebracht.’ Als ik haar vraag hoe ze bepaald heeft dat ze gezond genoeg was antwoordt ze: ‘Dat is een jarenlang proces geweest. Toen was ik zo ver dat ik goed alleen kon functioneren, dat ik mijn trauma echt de baas was. Ik had geen herbelevingen meer, ik kon erover praten zonder dat ik ervan overstuur raakte, ik had redelijk in kaart wat de restverschijnselen waren. Ik dacht: ik ben niet gestoord dan de gemiddelde Nederlander.’

Karin is moeder geworden van een gezonde zoon. Zij had graag nog meer kinderen gekregen, maar doordat ze pas laat aan het moederschap begon, en vervolgens ook nog drie miskramen kreeg, is die wens nooit uitgekomen. Het is altijd een pijnlijk punt gebleven: ‘Als ik kijk waar ik boos over ben, dan is het dat het verleden mij tien jaar heeft gekost. Als ik dat misbruik niet had gehad dan had ik veel eerder met kinderen kunnen beginnen. Al met al vind ik dat het ergste.’

Hans, die van zijn zevende tot zijn twaalfde werd misbruikt door een pastoor uit het dorp, had veel moeite met seksualiteit. Hij trouwde op zijn 21ste met zijn jeugdliefde, die net als hij graag kinderen wilde. Dat ging echter niet gemakkelijk: ‘Ik zei: voordat wij seks hebben moet je weten dat er vroeger van alles met mij gebeurd is. Verder kwam ik toen niet. [...] Het bleef een beetje tus-

sen ons zitten. Als ik terugdenk dan was het seksuele contact lief, maar heel ontdekkend.' Hans en zijn vrouw groeiden uit elkaar en de kinderwens bleef onvervuld. Na het beëindigen van de relatie richtte Hans zich op het verwerken van zijn verleden. 'Ik heb aan mezelf gewerkt voordat ik een gezin aanging. Ik heb mezelf helemaal gefileerd, tot op het bot.' Dit heeft echter lang geduurd en daardoor heeft hij, net als Karin, minder kinderen gekregen dan zijn wens was: 'Ik vind het verdrietig en heb het er ook vaak met mijn vrouw over: hadden we er maar tien. We zouden een hartstikke leuk gezin hebben. Een grote bus, vlag erop. Maar ik moest er eerst helemaal mee klaar zijn.'

Het uitstellen van het ouderschap kan ook andere redenen hebben. Ilse, die als kind misbruikt werd door haar moeder, durft geen kinderen te krijgen uit angst voor haar moeder. Haar moeder geeft namelijk aan een rol te willen spelen in de opvoeding van eventuele kinderen. Tijdens de workshop van de VSK concludeert Ilse: 'Ik schuif mijn kinderwens voor me uit, omdat mijn moeder erbij betrokken wil zijn. Zo bescherm ik mijn kinderen, door ze niet te krijgen.' De andere deelnemers moedigen haar aan om voor zichzelf te kiezen en haar moeder niet zoveel macht te geven, maar voor Ilse is het nog een brug te ver.

Niels dacht lange tijd dat hij nooit kinderen zou krijgen, omdat hij homo-seksueel is. Inseminatie bleek uitkomst te bieden. Dit ging echter, mede door het misbruik uit het verleden, niet gemakkelijk. Zo liepen de gesprekken met een potentiële moeder op niets uit: 'Zij was 39,5 en haar klok was heel hard aan het tikken. Zij was alleenstaand, heteroseksueel, en haar wens was een partner met een kind. Haar wanhoop was zo groot dat ze binnen twee minuten zei: jullie zijn helemaal geweldig. Mijn vriend was helemaal enthousiast, maar ik was heel erg op mijn hoede. Ik dacht nee, die vrouw is straks zwanger en dan gaat ze weg. [...] Dat heeft ook met mijn misbruik te maken. Ik weet zo goed wat er mis kan gaan met een kind, dat het allemaal helemaal goed moet zijn. Ik zie alle gevaren en dat maakte ook dat ik er nee op heb gezegd.' Zo vormde het seksuele misbruik uit het verleden voor Niels een hindernis om vader te worden. Pas jaren later werd hij alsnog vader van een zoon.

Voor een aantal geïnterviewden was het verleden geen belemmering of reden tot uitstel, maar juist een extra motivatie om zelf kinderen te krijgen. Bram werd van zijn zesde tot zijn zestiende misbruikt door zijn vader, moeder en tante. Zijn vader zat bij de Waffen-SS en voerde dat regime ook thuis: bevel was bevel. Bram vertelt: 'Ik wilde graag kinderen hebben om te laten zien dat het ook anders kon. Anders dan hoe het vroeger bij mij thuis was.' Hij kreeg vijf kinderen, hoewel een van deze kinderen later het kind van zijn vader bleek te zijn.

Er zijn ook mannen en vrouwen die van tevoren niet zo bewust reflecteren op de vraag of zij vader of moeder willen worden, en welke invloed het misbruik mogelijk zou kunnen hebben. De reden daarvoor kan zijn dat zij zich het misbruik (nog) niet herinneren, dat de zwangerschap niet gepland is, of dat zij geen problemen voorzien. Bernhard werd ongepland vader: 'We vrijden samen. Op een keer voelde ze dat ze vruchtbaar was, toen is ze naar me toegekomen. [...] Twee weken later was ze in verwachting. Het was totaal niet de bedoeling, ik had nog niet eens kennis gemaakt met haar ouders.' Hij had op dat moment

geen herinneringen aan het vroegere misbruik door zijn vader en moeder. Het laatste geldt voor veel geïnterviewden. 'Ik heb geen bewuste afweging gemaakt. Toen ik aan het moederschap begon, zaten mijn herinneringen aan het seksueel misbruik nog diep verstoppt', schrijft Els in een schriftelijk interview.

Irene maakte weliswaar een afweging, maar voelde zich door druk uit haar omgeving toch gedwongen haar beslissing te herzien. 'Ik kom uit een katholiek milieu. Volgens mijn schoonvader was het een doodzonde dat ik de pil gebruikte. Als we bij familie kwamen werd er steeds gevraagd: en? En dan zei ik: nee, ik krijg voorlopig nog geen kinderen. Ik had het gevoel: ik kan dat niet aan met al die last vanuit mijn verleden op mijn schouders. Maar op een gegeven moment dacht ik: misschien heb ik wel een steekje los. Toen heb ik toch kinderen gekregen. Want ik was 26 en ik dacht, ja, dan is het wel een beetje raar dat ik nog geen kinderen krijg.' Irene kreeg twee dochters.

De mogelijkheden die mensen hebben om te overwegen of zij ouder willen worden hangen sterk samen met de tijdsperiode. Sommige geïnterviewden werden vader of moeder in de jaren vijftig, zestig en zeventig van de twintigste eeuw. Een tijd waarin het veel minder gebruikelijk was dan nu om jezelf de vraag te stellen of je een kind wil krijgen, en bovendien een tijd waarin seksueel misbruik minder bespreekbaar was. Geïnterviewden die in latere decennia vader of moeder werden, konden profiteren van maatschappelijke veranderingen waardoor meer reflectie mogelijk was op misbruik en ouderschap.

2.2 Beschikbaar zijn als ouder

In de voorgaande paragraaf werd duidelijk dat sommige vrouwen en mannen het ouderschap bewust uitstellen om eerst het verleden te verwerken. Anderen worden vader of moeder op een moment dat de eigen problemen nog veel tijd opeisen. Dit heeft consequenties voor het contact met de kinderen. Johan vertelt tijdens de focusgroep: 'Ik had geen tijd voor ze. Precies toen ze wat bewuster werden van het leven zat ik met mezelf in de knoei. Ik zat thuis en deed niks; ik kon de hele dag doorbrengen met niks.' De andere mannen herkennen dit. Danny: 'Je bent eigenlijk je hele leven bezig om in jezelf orde op zaken te stellen, en daardoor mis je zoveel. Ook met mijn zoon, die is nu alweer vijftien. Dat is zo snel gegaan.' Vooral de mannen geven aan dat zij de neiging hadden om te vluchten in werk, sport of religie. Danny was naar eigen zeggen onbereikbaar voor zijn zoon: 'Ik was altijd druk aan het werk of aan het bidden. Ik was er wel af en toe, maar meestal was ik dan met de bijbel of de kerk bezig. Ik was zelfs nog een tijdje kerkoudste; nog drukker met de kerk. Vluchtgedrag.' Ron vertelt over zijn weekritme: 'Ik was 's morgens om 7 uur op de bouw en dan ging ik 's avonds nog twintig kilometer hardlopen. Ik ging drie keer per week naar de sportschool, vechten, gewichten drukken, sterk worden.'

Andere geïnterviewden zochten hun toevlucht in drank of drugs en konden daardoor niet goed voor hun kinderen zorgen. Lisette werd van haar vierde tot haar achttiende door meerdere mannen misbruikt, onder wie haar vader, twee ooms en haar opa. Vanaf haar negende gaven haar ouders haar de drug pervitine, 'om beter te functioneren op school en niet zo huilerig en zeikerig te zijn.' Ze raakte verslaafd en gebruikte allerlei soorten drugs. Ongepland raakte

ze zwanger, terwijl ze nog verslaafd was. Toen haar zoon acht was ging het fout: 'Ik raakte zo ernstig verslaafd... Toen ben ik naar mijn moeder gegaan en ik zei: ma, ik ben zwaar, zwaar verslaafd. Ik kan niet meer voor hem zorgen. Ik was helemaal gek in die tijd. Ik heb hem zo achtergelaten.' Pas toen hij dertien was ging Lisette weer voor haar zoon zorgen. Hij had in de tussentijd ernstig overgewicht gekregen en was er ook geestelijk niet goed aan toe. Lisette weet nog altijd niet wat haar zoon in de tijd bij haar ouders precies heeft meegemaakt.

Bram probeerde het vroegere misbruik door zijn ouders en tante te verdringen met ernstig alcoholgebruik. Daardoor verwaarloosde hij zijn gezin: 'Door mijn drank heb ik mijn gezin verwaarloosd, ben ik tekortgeschoten als vader.' Als ik hem vraag waarin hij dan tekortschoot legt hij uit: 'Ik had weinig aandacht, weinig tijd. Als ik zei: ik ben vanavond om acht uur thuis en dan gaan we spelletjes doen, dan kwam ik om tien uur thuis en dan was ik al flink in de olie. En dan ging ik naar de winkel een cadeautje voor ze halen. Om het goed te maken. Het was echt het kopen van liefde.' Na de scheiding van zijn tweede vrouw verloor hij het contact met zijn kinderen. Zijn vrouw wilde de kinderen, ondanks de omgangsregeling, niet meer aan hem meegeven. Bram: 'Op een gegeven moment wilde ik ze afhalen en toen kreeg ik ze niet mee. Toen heb ik uit wanhoop de politie gebeld en toen heeft ze ze toch meegegeven. Maar toen dacht ik bij mezelf: als dit het tafereel moet zijn, dat ik ze door de politie uit huis moet laten halen, dan hoeft het voor mij niet meer. En dat vinden mijn kinderen onbegrijpelijk. Dat ik ze niet meer bezocht heb, niet meer meegenomen heb.'

Het moeilijkst vindt Bram het om om te gaan met de zelfmoord van zijn dochter. Zij nam op 26-jarige leeftijd een overdosis. 'Toen heb ik een heel gevecht gehad met mezelf: had je haar niet meer moeten bezoeken, had je niet meer in haar leven moeten zijn? Is het niet jouw schuld geweest dat ze dit gedaan heeft? Ze heeft zelf die keuze gemaakt, maar af en toe maak ik toch die link: jij was ook verslaafd. Zit daar niet een stukje erfelijkheid in? Ik wil er eigenlijk niet verder op ingaan, want dan krijg ik nog meer schuldgevoel.'

Het lijkt erop dat het vooral de mannen zijn die vluchten in activiteiten buitenshuis. Dat heeft ook te maken met traditionele rollenpatronen, waarin vrouwen meer 'vanzelfsprekend' de verzorging van de kinderen op zich nemen. Veel geïnterviewden wijzen op de dynamiek tussen henzelf en hun partner. Zo sloot de neiging van Ron om zich op zijn werk en sport te storten goed aan bij de gewoonte van zijn vrouw om voor de kinderen te zorgen. Door deze rolverdeling wordt het voor mannen ook 'makkelijker' om het huis te ontvluchten en elders een uitlaatklep te zoeken.

2.3 Emotionele opvoeding

Veel ouders die vroeger te maken hebben gehad met seksueel misbruik doen extra hun best om een goede band met hun kinderen op te bouwen. Hans vertelt tijdens een interview hoe zijn eigen vader een voorbeeld voor hem was: 'Hij nam me mee op pad, waar hij ook naartoe ging. Als hij thuis was dan was hij ook echt aanwezig, een spelletjesvader. We hadden veel gesprekken, ik kon alles bij hem kwijt. Hij was creatief in ideeën, ideevorming. Hij was lief, ik kon bij hem wegkruipen.' Hoewel zijn vaderbeeld verstoord raakte doordat de pas-

toor 'God de Vader' gebruikte als legitimatie voor het misbruik, heeft Hans altijd vastgehouden aan het voorbeeld dat zijn vader hem gaf. Dat begon meteen vanaf het moment dat zijn dochter geboren werd: 'Ik mocht er niet bij zijn op de OK. Dus ik zat daar op de gang in mijn groene pak in mijn eentje, midden in de nacht. En toen kwam dat karretje met die twee mensen langs. Ik dacht: dat is mijn kind, dus jullie gaan niet ervandoor. Ik kroop met hun de lift in, ben echt letterlijk tussen de deur... Dat gevoel: als ik er moet zijn dan ben ik er vol. Dat was heel goed voor mij. Toen had ik iets om voor te knokken, iets dat van mij was.'

Meteen vanaf het begin heeft Hans de zorg van zijn dochter op zich genomen. Zijn partner speelde daarin een sleutelrol: 'Dat ik van haar de volledige ruimte kreeg om te zorgen en verzorgen, dat was heel erg belangrijk. Als er scepsis zit, dan lijkt het net alsof je als vader een stap achteruit doet. Terwijl als het fiat er komt, dan helpt dat jou om je geschiedenis in de juiste proporties te ervaren.'

Het vroegere misbruik kan een positief effect hebben op het contact met de kinderen, vertellen meerdere geïnterviewden. Zij hebben door het misbruik een 'antenne' ontwikkeld voor andermans stemmingen en gevoelens en kunnen deze vaardigheid inzetten in het contact met hun kinderen. Niels kreeg een belangrijk aandeel in de opvoeding van de kinderen van een vriendin, toen hun vader overleed. Hij heeft het gevoel dat zijn verleden een positieve invloed heeft gehad op de manier waarop hij deze kinderen kon steunen: 'Ze waren toen vier en zes, de leeftijd waarop ik zelf nog in de valkuil zat van mijn oma. Die kinderen hadden een enorm trauma, dat die vader ziek was en dood ging, afscheid nemen. Ik heb het gevoel dat wat ik zelf gemist heb, mijn eenzaamheid daarin, dat zij juist iemand extra hadden. [...] Ik denk dat ik van binnenuit die kinderen snap omdat ik zelf dingen heb gemist daarin.' Ook Mieke vindt dat ze haar kinderen extra goed aanvoelt: 'Als ik mijn dochters uit school zie komen fietsen, dan weet ik direct hoe het met ze gaat.'

Susan ziet het als haar kracht dat zij door haar verleden niet snel ergens van schrikt: 'Ik vind heel weinig dingen raar, ik oordeel of veroordeel niet snel. Ik probeer vooral te begrijpen. Zelfs al zijn het dingen die botsen met sociale normen. [...] Mijn kinderen zijn nu nog klein, maar ik hoop dat ik met hen een band op kan bouwen waarin je heel open bent, vanuit vertrouwen. Mijn zoon stelt soms vragen waar anderen heel anders mee omgaan dan ik. Rond de dood bijvoorbeeld, vindt mijn schoonmoeder dat je daar niet teveel over moet praten met de kinderen. Maar hij is er heel nieuwsgierig naar en ik heb zoiets van: praat er maar vooral over! Dat je niet zo snel verrast bent, dat komt wel vanuit die misbruikervaring. Als je dat hebt meegemaakt... Je weet dan hoe abnormaliteit in een normaal leven ingebed kan raken. Hoe sommige dingen niet zijn wat ze lijken. En dat je met van die gekke gevoelens kunt zitten.' Zo heeft het misbruik als positief effect dat het emotionele contact met de kinderen bevordert.

Toch lopen ouders ook tegen problemen aan. Amerikaanse onderzoekers wijzen erop dat veel ouders die in het verleden te maken hebben gehad met seksuele kindermishandeling moeite hebben om hun gevoelens te voelen en te

uiten. Ze sluiten zich (automatisch) af van negatieve gevoelens, omdat ze die niet meer durven voelen of omdat ze het in het verleden zo geleerd hebben, maar komen daardoor ook niet meer in contact met positieve emoties als liefde en genegenheid (Duncan 2004; Polusny & Follette, 1995).

Ik herken dit in de verhalen van verschillende geïnterviewden. Johan werd van zijn twaalfde tot zijn zestiende misbruikt en mishandeld door zijn vader. Hij kreeg zelf een zoon en een dochter. In de focusgroep vertelt hij dat hij door zijn verleden moeite had om te bepalen wat hij nou precies voor zijn kinderen voelde: 'Ik had dat gevoel er niet bij. Dat was weggeslagen, doodgeslagen. Ik hoor zo vaak mensen zeggen: ik hou van hem, of ik hou van haar. En dat doe ik ook, ik zou ze voor geen goud willen missen. Maar ik had niet een gevoel erbij.' Nu hij opa is gaat het hem beter af: 'Gisteren waren twee van mijn kleinkinderen op bezoek. De kleinste daarvan lijkt heel erg op mij en die knuffelt graag. En dat voelt heel fijn. Maar dat is nieuw voor mij hoor, dat ik dat voel.'

Danny, die van zijn derde tot zijn veertiende misbruikt en mishandeld werd door zijn vader, vertelt een soortgelijk verhaal. Hij had moeite om zich te uiten naar zijn zoon, waardoor zijn zoon op zijn beurt ook moeite kreeg om over zijn gevoelens te praten: 'Ik was hem een paar jaar kwijt, in die zin dat hij zich niet kon uiten. Ik heb dat nooit geleerd, dus ik heb dat nooit over kunnen brengen. En mijn vrouw is ook vrij introvert. We dachten zelfs dat onze zoon autistisch was.' Ook Niels durfde niet goed toenadering te zoeken tot zijn zoon. Zelf werd hij tot zijn zesde misbruikt door zijn oma. Zij deed een groot emotioneel beroep op hem; vond dat ze recht had op zijn grenzeloze liefde. Niels hield vervolgens bewust afstand van zijn zoon, omdat hij hem niet wilde claimen zoals zijn oma dat bij hem had gedaan. Zo staat voor elk van deze mannen het verleden een hechte band met de eigen kinderen in de weg. Een van de mannen wijst tijdens de focusgroep op de link met mannelijkheids coderingen: 'Als man mag je niet huilen, je moet flink en sterk zijn, je bent verantwoordelijk voor je gezin.' Het uiten van emoties, wat toch al niet makkelijk is als je dat vroeger nooit geleerd of gemogen hebt, wordt door deze normen op het gebied van mannelijkheid niet makkelijker.

Toch is het niet kunnen voelen of uiten van emoties geen typisch 'mannenprobleem'; ook vrouwen kunnen er moeite mee hebben. In Perspectief (2003) schrijft een vrouw over haar onvermogen om liefde te voelen: 'Het roze gevoel was er niet. Ik verzorgde mijn dochter, maar voelde niets voor haar.' Ze staat hierin niet alleen. Een ander VSK-lid schrijft: 'In mijn hoofd had ik een vermoeden van de hechte band tussen moeder en kind, maar ik heb dat nooit echt kunnen voelen. [...] Soms voelde ik wel een steek van gemis in mij als ik keek naar andere moeders. Ik wendde mijn hoofd af voor de liefde-volheid die ik bij hen zag in de relatie met hun kind.' Ze zoekt de oorzaak in haar verleden, waarin zij seksueel misbruikt werd door haar broer en geen bescherming vond bij haar ouders: 'Hoe kon ik echt van mijn kinderen houden als ik niet wist hoe dat moest? Hoe kan je een 'goede' moeder zijn als je niet weet wat het is om vastgehouden te worden? Hoe kan je een goede moeder zijn als je niet weet hoe van het geschonden kind in jezelf te houden? [...] Er is boosheid en verdriet in

mij om dat onvermogen tot gevoelde liefde voor mijn eigen kinderen. Ik heb hen tekort gedaan, omdat ik zelf tekort ben gekomen' (Perspectief, 2009).

Annemarie durfde lange tijd haar emoties niet te laten zien aan haar kinderen: 'Ik kon zelf ook niet huilen, raakte ervan in paniek. Ik wilde dit zo snel mogelijk weg hebben. Logisch als je nagaat dat ik altijd gemolesteerd werd (opgesloten, geslagen) als ik als klein kind huilde. Ik heb pas laat geleerd, in therapie toen ik veertig was, om mijn boosheid te uiten en te huilen. Ik denk wel dat dit invloed op mijn kinderen heeft gehad. Ze geven alle twee hun grenzen niet goed aan en hebben ook moeite met boosheid uiten nu ze volwassen zijn.' Ook voor de vrouwen kan het verleden dus de relatie met de eigen kinderen bemoeilijken, doordat zij hun gevoelens niet goed voelen of kunnen tonen.

Hoewel het in mijn onderzoek niet naar voren kwam (misschien omdat ik er niet expliciet naar vroeg) beschrijven zowel Saltzberg (2000) als Dijkstra (2000) dat de emotionele band tussen ouder en kind ook bemoeilijkt kan worden door jaloezie. Een man uit het onderzoek van Dijkstra (2000) vertelt over zijn zoon: 'Als het jongetje, ik denk dat ik mezelf in hem zie en alle dingen die hij doet... als hij uit de band springt, op welke manier dan ook, dan denk ik vaak van: ja, jij wel. Om het maar even heel simpel aan te duiden, maar daar komt het vaak op neer, ja, jij wel en ik ben ook vaak jaloers op het jong.' De zoon van deze man herinnert hem aan de jongen die hij zelf nooit heeft kunnen zijn. Het voelt als onrechtvaardig dat hij zelf nooit uit de band heeft kunnen springen, onbekommerd heeft kunnen leven, en zijn zoon wel. Zoals Dijkstra het formuleert: 'Met de maatstaf van zijn eigen jeugdherinneringen wordt zijn zoon gewogen en te licht bevonden.' Dit roept gevoelens van woede en jaloezie op, wat leidt tot een verwijdering tussen ouder en kind.

Een andere factor in het opbouwen van een emotionele band met zoons en dochters is het om kunnen gaan met emoties van de kinderen. Soms hebben ouders hier moeite mee. Met name verdriet wordt niet altijd even goed verdragen, waardoor troost bieden lastig wordt (Verberk 2009). In Perspectief (2003) schrijft een vrouw: 'Het huilen van mijn dochter kon ik niet horen. Soms zat ik urenlang in het souterrain met mijn handen op mijn oren. Doodsbang.' Els werd juist woedend om het gehuil van haar dochter. 'Het kon me buiten mezelf brengen', zo schrijft ze, 'Op zulke momenten kon ik haar danig door elkaar rammelen en daarna had ik daar altijd ontzettend veel spijt van.'

Saltzberg (2000) biedt een mogelijke verklaring voor deze gevoelens. Zij denkt dat ouders die te maken hebben gehad met seksuele kindermishandeling geneigd zijn het verdriet van hun kind te onderschatten (niemand heeft het kind immers 'echt' kwaad gedaan) of juist te overschatten (de boosheid of het verdriet van het kind wordt voor het gevoel van de ouder een urgent taalprobleem in plaats van een voorbijgaande stemming). Els nuanceert deze verklaring. Zij wijst op het proces dat voorafgaat aan het beoordelen van de emoties, namelijk het waarnemen van de emoties: hoe ervaart de vader of moeder de emoties van het kind? Zelf beschrijft ze dat zij altijd het idee had dat haar dochter veel huilde. Juist doordat zij het zo ervoer, kon het huilen haar radeloos maken. Doordat de waarneming erg gekleurd is, is het moeilijk het verdriet objectief te beoordelen en er rustig mee om te gaan.

2.4 Parentificatie

Hoewel een deel van de ouders moeite heeft met het voelen en tonen van de eigen emoties, spelen deze emoties voor andere ouders juist een heel grote rol. Een aantal geïnterviewden beschreef hoe zij hun emoties te gemakkelijk lieten gaan waar de kinderen bij waren. In de workshop van de VSK vertelt Sandra hoe ze zichzelf herkende in een klasgenootje van haar kinderen, dat erg buiten de groep viel. 'Ik ben toen naar de lerares gegaan: er moet iets met dat meisje gebeuren! Ik moest er gewoon van huilen; ik herkende zoveel in dat meisje. Mijn kinderen schaamden zich, vonden het vreselijk dat ik daar stond te huilen. Ze weten het nu nog.' Dit sluit aan bij het verhaal van Janneke, die er niet aan twijfelt dat haar kinderen haar verdriet hebben aangevoeld: 'Ze hebben genoeg gezien. Mijn lichaamstaal spreekt boekdelen, ik kan dat niet verstoppen. Ze hebben lading gevoeld, dat kan niet anders.' De kinderen van Ron maakten mee dat hij instortte na de begrafenis van zijn vader: 'Toen sloeg de stop door. Ik huilde tranen met tuiten. Ik ging op bed liggen, mijn vrouw kwam eraan en de kinderen kwamen erbij. En die zagen papa natuurlijk helemaal van de kaart, dus die huilden mee. Het was een heel verdrietige situatie, voor de kinderen heel erg moeilijk natuurlijk.'

Hulpverleners waarschuwen voor parentificatie, waarbij kinderen de neiging krijgen om voor hun vader of moeder te gaan zorgen en daarmee de rol van ouder overnemen. Burkett (1991) onderzocht deze dynamiek bij kinderen en moeders en concludeert dat moeders die te maken hebben gehad met seksueel misbruik meer geneigd zijn hun kind als goede vriend te beschouwen dan moeders die niet te maken hebben gehad met misbruik. Uit de interviews die Burkett afnam bleek ook dat deze vrouwen meer emotionele steun van hun kinderen vroegen. Het onderzoek van Alexander et al. (2000) nuanceert deze bevindingen en laat zien dat survivors met een goede partnerrelatie geen neiging hebben tot rolomkering.

In de interviews gaven twee moeders aan dat rolomkering wel degelijk een risico is. Els denkt dat haar kinderen veel zorg op zich namen: 'Ze hebben erg met me meegeleefd en emoties helpen opvangen, samen met m'n man, elke keer als ik thuis kwam na een zware therapie sessie. Ook hebben ze erg met me meegeleefd toen ik moest opboksen tegen mijn moeders (hun oma's) ongelof. Misschien heb ik in die tijd soms een te zware wissel op ze getrokken. Misschien hebben ze daardoor meer rekening met me gehouden dan goed voor ze was.' Janneke werd door een collega gewaarschuwd dat haar jongste dochter haar constant in de gaten hield. 'Zij zei: ze houdt je steeds in de gaten, merk je dat? Ze volgt je constant, wat je doet. En vanaf toen ben ik erop gaan letten, en zij komt inderdaad met de vragen: moet ik iets voor je doen, zullen we samen dit of dat?' Janneke ging met haar dochter in therapie om haar onafhankelijkheid te vergroten.

2.5 Lichamelijke zorg

Vooraf baby's en jonge kinderen vragen veel lichamelijke zorg: ze krijgen vaak borstvoeding, luiers moeten verschoond worden, de kinderen gaan in bad en worden 's avonds naar bed gebracht. Maar ook als kinderen ouder worden blijft

lichamelijk contact een rol spelen: als het bij de vader of moeder op schoot wil, wil knuffelen of een kus wil geven. Hoe ervaren ouders die te maken hebben gehad met seksueel misbruik deze handelingen?

Verberk (2009) sprak met twee moeders over lichamenlijk contact: 'De moeders vinden het moeilijk om lichamenlijk contact te bieden. De een is bang dat dit emoties oproept en de ander vindt het niet prettig omdat er dan herinneringen naar boven komen van haar verleden.' Ook in het onderzoek van Armsworth en Stronck (1999) rapporteren ouders moeilijkheden met fysieke nabijheid. Een van de moeders sprak in het verleden zelfs verhaaltjes voor het slapen gaan in op tape, zodat zij deze aan haar zoon kon laten horen als zij hem zelf niet naar bed wilde brengen. Zij heeft overigens door veel oefening haar afkeer van aanrakingen overwonnen.

De geïnterviewden uit het onderzoek van Dijkstra (2000) rapporteren relatief weinig problemen. Slechts 'een enkeling' ervaart moeilijkheden in de fysieke omgang met zijn of haar kinderen. Een van de mannen heeft hier erg veel last van. Hij heeft het liefst helemaal geen lichamenlijk contact met anderen. Als hij het niet kan vermijden, is het belangrijk dat hij zelf het initiatief houdt. Zijn kinderen zijn hierdoor heel afwachtend geworden en de spontaniteit is eraf gegaan. Dit komt erg sterk naar voren als hij zijn kinderen naar bed brengt: 'Dan ben ik degene die moet knuffelen en dan moet ik vragen doe je armen om mijn nek. En dan denk ik: het is toch absurd dat ik dat moet vragen, maar het is iets wat je zelf in de hand hebt gewerkt.'

Mijn informanten bevestigen dat fysiek contact met de kinderen de nodige problemen kan opleveren. Ongeveer de helft van de geïnterviewden heeft moeite gehad met de lichamenlijke verzorging van hun zoon of dochter. Voor een deel van de geïnterviewden hangt dit, net als bij de vrouwen en de man uit het onderzoek van Verberk en Dijkstra, samen met de herinneringen die het oproept aan de eigen jeugd. Ingrid werd van haar negende tot haar twaalfde misbruikt door haar moeder. Nu heeft ze zelf twee dochters. In eerste instantie ging de borstvoeding moeizaam: 'Ik kan mijn moeders borst heel goed herinneren, want daar draaide heel veel om. Dus de borstvoeding was... Ik heb het een jaar volgehouden en toen was het gewoon fijn en goed. Maar het was een moeilijk proces.'

Ook Susan wordt door lichamenlijk contact met haar kinderen geconfronteerd met het vroegere misbruik: 'Mijn dochter van drie is heel knuffelig. Dan zijn ze net in bad geweest en ze hebben maar een hemdje aan, en dan streele je haar onder haar hemdje over haar rug. Dat vindt ze natuurlijk heerlijk. Maar op het moment dat ik daarmee stop dan durft ze gewoon mijn hand te pakken en dan zegt ze: nog! En dan stopt ze mijn hand zelf al onder haar hemdje. Dat vind ik zeer confronterend. Zo ging het bij mij ook, maar dan veel verder.' Het knuffelige van haar dochter raakt voor haar aan de manier waarop het misbruik door haar vader begon: als onschuldig en prettig lichamenlijk contact.

De moeite met lichamenlijk contact kan ook samenhangen met de angst om grenzen te overschrijden. Ingrid: 'Ik ben misbruikt door mijn moeder en ik ben moeder. Dat maakt de moederrol moeilijk. Met aanraken: wat is goed? Bij mijn moeder was het ook veel aanraken. Toen ik de oudste kreeg, dan ga je met

zo'n kind in bad, en ik merkte toch dat ik een overalert bewustzijn had. Zo van: wat gebeurt hier, is het goed wat ik doe?' Vooral het in bad doen van de kinderen blijkt voor veel ouders een obstakel. Bram liet dat dan ook over aan zijn vrouw: 'Echt afschuiven: doe jij het maar, want ik heb geen tijd, of ik moet nog zus of zo. Bewust niet gedaan. Ik wilde dat op een of andere manier niet. Dat is waarschijnlijk een stukje remming geweest van mezelf.' Die remming zat in de angst om op zijn vader te lijken: 'Er werd heel gauw gezegd: je bent precies je vader. Mijn moeder zei dat ook altijd. En zo wilde ik dus niet zijn. Ik heb me gelukkig beperkt tot het drinken en het gokken, maar verder is er niks gebeurd.'

Niels beschrijft hoe hij zichzelf in de gaten houdt: 'Met het luier verschonen en het stoeien, dan vindt mijn zoontje het heel prettig als je in zijn billen knijpt. Dat is natuurlijk ook de plek waar ik gekwetst ben. En dan ben ik mezelf wel aan het checken, een soort helikopter: is dit ok?' Ron raakte helemaal in paniek tijdens het verschonen van de luier van zijn oudste zoon. 'Ik was 26, zag dat blote lijfje en dacht: goh wat een mooi kindje. Dat triggerde me, want ik was zelf ook een kindje. Ik dacht: oh mijn god, of mijn god! Ik sprong achteruit, wat gebeurt er nou, wat doe ik? Lieve help! Ik raakte in paniek: ik ben dader. De gedachte die ik had gehad maakte mij dader.' Vooral bij de mannen bestaat deze angst om dader te worden. Voor Johan voelde dat zelfs als een onontkoombaar lot: 'Toen mijn kinderen wat groter werden had ik een voorgevoel: ik ga die kinderen ook misbruiken. Ik wil dat helemaal niet, maar dat gaat wel gebeuren, dat overkomt je gewoon.'

Deze angst hangt samen met het idee dat zich soms opdringt, vooral bij vaders: als je zelf seksueel misbruikt bent, kan het niet anders dan dat je zelf pleger wordt. Hans kreeg van een collega zelfs de vraag of hij, met zijn verleden, zelf zijn dochter ging verzorgen. Bernhard typt al in de mail waarmee hij zich aanmeldt voor het onderzoek: 'Ik heb gelukkig nóóit enig verlangen naar seksueel contact met mijn vijf kinderen gevoeld.' Ook tijdens het interview laat hij geen moment onbenut om te benadrukken dat hij geen enkel seksueel gevoel heeft naar zijn kinderen toe.

Een aantal vaders beschrijft hoe hun angst om grenzen te overschrijden het fysieke contact met hun kinderen heeft belemmerd. Zo heeft Johan niet veel met zijn kinderen geknuffeld. 'Ik was vreselijk bang dat ik dan die grens over zou gaan, dat ik dan... dat het lustgevoelens op zou wekken. Dat was het laatste wat ik wilde.' Ook Danny nam drastische voorzorgsmaatregelen: 'Ik denk dat ik toch wel een bepaalde afstand naar mijn zoon toe heb gehad. Ik wilde niet zijn zoals mijn vader, en daar had ik ook bewust voor gekozen: dat overkomt mij nooit! En dat heeft als effect gehad dat ik wat afstandelijk ben geweest naar mijn zoon toe.' Deze verhalen maken duidelijk hoezeer het verleden een fijn, spontaan contact met de eigen kinderen in de weg staat.

2.6 Seksuele opvoeding

Het kan voor ouders die te maken hebben gehad met seksuele kindermishandeling moeilijk zijn om over seksualiteit te praten. Een van de vrouwen uit het onderzoek van Dijkstra (2000) had zoveel moeite om haar kinderen seksuele voorlichting te geven, dat zij hiervoor de hulp van haar ex-partner en zijn

vriendin inschakelde. Aan de andere kant blijkt uit Engels onderzoek (Grocke, Smith, & Graham, 1995) dat vrouwen die in hun jeugd seksueel misbruikt zijn, juist de neiging hebben om méér over seksualiteit te praten met hun kinderen.

In mijn onderzoek waren beide uitersten vertegenwoordigd. Hans vond het niet fijn om met zijn (stief)zoon over seksualiteit te praten. Dat riep immers herinneringen op aan vroeger, waar hij niet over durfde te praten. 'Ik vond dat spannend, want hij ging ook vragen stellen over mijn puberteit. Ik heb me daar wel uit gered, puur technisch. Maar ik heb veel verdriet gevoeld. Ik durfde niet zo gemakkelijk te vertellen hoe mijn tijd toen was. Dat als ik een erectie kreeg, dat ik het gevoel had dat ik net als de dader was. En dat ik latent homofobische klachten heb gehad.'

Ook Johan heeft alleen het 'mechanische gedeelte' ter sprake gebracht. 'Maar wat daarbij komt kijken, de gevoelens, dat het liefdevol kan zijn en prettig, dat heb ik nooit kunnen vertellen. Ik zat met mezelf in de war, dus dan kan je daar niet makkelijk over praten. Ik wilde in ieder geval niet het verkeerde doorgeven.' Als ik vraag wat hij bedoelt met het verkeerde doorgeven, legt hij uit: 'Het feit dat ik een tijd het idee heb gehad dat ik homofiel was. In de kringen waar ik verkeerde was de doodstraf beter dan homofiel zijn. Dan deugde je echt nergens voor, als je homofiel was.' Johan wilde hier niet met zijn kinderen over praten en vond het daarom eng om seksuele voorlichting te geven.

Susan vindt het moeilijk om te bepalen wat 'normaal' is, juist omdat haar eigen ervaring zo vertroebeld is. Zij heeft daardoor de neiging om het helemaal bij haar kinderen te laten en het niet ter sprake te brengen. Het is echter maar de vraag of dat de beste benadering is. Lisette gaf haar zoon geen seksuele voorlichting en heeft daar achteraf veel spijt van. Ze heeft hem immers ook geen 'wijze lessen' mee kunnen geven over gezonde seksuele relaties. Ze maakt zichzelf nu het verwijt dat dit er de oorzaak van is dat haar zoon haar nichtje is gaan misbruiken.

Of het verwijt terecht is of niet, uit de ervaringen van andere geïnterviewden blijkt dat ouders die wel goede voorlichting hebben gegeven daar veel voordelen in zien voor hun kinderen En zichzelf. Annemarie kon goed met haar zoons over seksualiteit praten en gaf ze condooms mee toen ze veertien waren. Ook sprak ze met hen over de omgang met meisjes (nee = nee) en ze is er trots op dat het zachtvaardige mannen zijn geworden. Ook Ron heeft zonder problemen, zelfs met plezier, met zijn zoon over seks kunnen praten. 'Op een gegeven moment, hij was een jaar of twaalf, vroeg hij of hij ook sperma kon krijgen zonder een meisje. Want hij had voorlichting gekregen op school. Nou, ik vond het schitterend, dat ik zo'n vertrouwen had van die jongen dat hij dat durfde te vragen. En toen heb ik hem uitgelegd dat dat inderdaad kan.' Voor Ron was het niet alleen fijn dat zijn zoon weer wat wijzer was, maar ook dat was gebleken dat hij het vertrouwen van zijn zoon had en dat hij in staat was geweest om de vragen te beantwoorden.

3. Geweld

Er zijn veel aanwijzingen dat problemen binnen een familie worden overgedragen van generatie op generatie, soms wel drie generaties ver (Baas, 2001). De overdrachtspercentages lopen sterk uiteen, mede afhankelijk van de onderzochte vormen van geweld tegenover kinderen, de daarbij gehanteerde definities en criteria, de onderzochte periode en of het onderzoek een retrospectief of prospectief karakter heeft. In vrijwel alle onderzoeken wordt echter aangetoond dat kindermishandeling in de ene generatie een risicofactor is voor kindermishandeling in de volgende generatie. Een groot Europees onderzoek uit 1998 (het CAPCAE-onderzoek: Kooijman & Wattam, 1998) bevestigde dit. Van de Nederlandse mishandelende ouders in het onderzoek bleek 82% een traumatische en/of problematische voorgeschiedenis te hebben. 26% van die ouders was fysiek mishandeld, 13% seksueel misbruikt en 25% verwaarloosd. Dat veel mishandelende ouders zelf ook mishandeld zijn, betekent overigens niet dat mishandelde kinderen later mishandelende ouders worden.

Een belangrijke nuancering op het onderzoek naar de zogenoemde ‘intergenerationele overdracht’ van geweld en kindermishandeling wordt aangedragen door Sietske Dijkstra (2000). Zij laat zien dat de vraag niet zozeer is of iemand de mishandeling herhaalt, maar welke positie ouders innemen op de lijn tussen het herhalen en het doorbreken van het geweld. Uit interviews van Dijkstra met ouders die in hun jeugd te maken hebben gehad met fysiek en emotioneel geweld blijkt dat ouders er in verschillende mate in slagen om het geweld te doorbreken. Bovendien lukt het deze ouders in bepaalde periodes beter dan in andere periodes om het geweld niet voort te laten bestaan. Dijkstra laat zien dat het belangrijk is om niet zwart-wit te kijken naar het gedrag van ouders, maar om in plaats daarvan aandacht te hebben voor de nuances in hun verhalen. Pas dan ontstaat de ruimte om te zien dat de geschiedenis van geweld zowel doorbroken als herhaald wordt.

In dit hoofdstuk beschrijf ik vanuit die benadering welke rol (de angst voor) geweld speelt in de relatie van ouders met hun kinderen. Daarbij ga ik in op twee aspecten: in hoeverre zijn ouders in staat hun kinderen te beschermen tegen geweld door anderen, en in hoeverre lukt het ouders om zelf geen geweld te gebruiken? In de laatste paragraaf bespreek ik of ouders hun kinderen vertellen over het misbruik waar ze mee te maken hebben gehad, en hoe ze dat doen.

3.1 Bescherming tegen geweld: te weinig bescherming

Uit een aantal (vooral Amerikaanse) onderzoeken komt naar voren dat ouders die zelf in het verleden mishandeld zijn, moeite hebben om hun kind te beschermen tegen geweld (Duncan 2004; Polusny & Follette, 1995; Saltzberg, 2000). Saltzberg (2000) beschrijft een situatie bij een cliënte met een jonge, mannelijk oppas voor haar dochter. Deze oppas maakte een depressieve indruk op de moeder; hij bleef de hele dag in pyjama en lag veel in bed. Ze trof hem vaak slapend in bed met haar dochttertje. Desondanks durfde ze niet de conclusie te trekken dat deze jongen wellicht geen veilige oppas was voor haar kind, of haar mogelijk zelfs lastig viel.

Saltzbergs verklaring hiervoor is dat mensen die zelf mishandeld of misbruikt zijn, gewend zijn om conflicten uit de weg te gaan uit angst mensen boos te maken. Het is moeilijk om dit patroon te doorbreken om de eigen kinderen adequaat te kunnen beschermen. Dit sluit aan bij de verhalen die we kennen over mensen, vooral vrouwen, die bij een partner blijven die hen of hun kind mishandelt. Het sluit ook aan bij het onderzoek van Cole en Woolger (1989), waarin gevonden werd dat een geschiedenis van seksueel misbruik samenhangt met de neiging om veel autonomie van het kind te verwachten. Vrouwen die zelf in hun jeugd seksueel misbruikt waren, waren het eerder dan andere vrouwen eens met stellingen als 'hoe vroeger een kind zich losmaakt van de emotionele banden met de ouders, des te beter kan het zijn eigen problemen oplossen.'

Een gebrek aan bescherming is inderdaad een risico. Verhalen van de geïnterviewden geven ook andere factoren aan dan genoemd in de verklaring van Saltzberg. Zo waren er verschillende moeders en vaders die hun kinderen bij opa en oma lieten logeren, ondanks het feit dat ze zelf vroeger door deze mensen misbruikt waren. De reden om de kinderen toch bij hen te laten logeren was niet alleen dat ze het conflict met hun ouders uit de weg gingen, zoals Saltzberg stelt, maar ook dat ze geen herinneringen aan het misbruik hadden, of dat ze het misbruik niet als zodanig erkenden. Janneke bijvoorbeeld hield zichzelf voor dat het niet zoveel te betekenen had: 'Ik dacht: je moet je niet aanstellen, het stelt niks voor. Want het enige wat hij deed was aan mijn boezem zitten.' Toch werd ze op een gegeven moment onrustig als haar oudste dochter bij opa en oma ging logeren, en uiteindelijk besloot ze het contact met haar vader te verbreken. Ook Bernhard liet zijn kinderen bij hun opa en oma logeren, hoewel hij door beiden misbruikt was. Zijn herinneringen aan het misbruik had hij echter verdrongen, waardoor hij zich nooit bedacht dat zijn kinderen mogelijk gevaar liepen.

Een andere verklaring waarom het ouders soms niet goed lukt hun kinderen te beschermen kan zijn dat hun eigen problemen te groot zijn en alle aandacht opslokken. Al eerder beschreef ik het verhaal van Lisette, die de zorg voor haar zoon niet meer aankon door haar drugsverslaving. Toen hij acht jaar was bracht ze hem naar haar ouders, terwijl dat een bijzonder onveilige situatie was; ze was immers zelf door hen misbruikt. Haar zoon ontwikkelde psychische problemen en toen hij zestien was misbruikte hij zijn nichtje. Nog altijd vraagt Lisette zich af of dat komt door de jaren dat haar zoon bij zijn opa en oma heeft gewoond. Ook Lotte had door het vroegere misbruik zoveel psychische problemen, dat zij niet in de gaten had dat haar (inmiddels ex-) man haar twee dochters misbruikte.

3.2 Bescherming tegen geweld: overprotectie

Aan de andere kant kunnen ouders die zelf misbruikt zijn juist heel bezorgd zijn dat hun kinderen hetzelfde overkomt. Zij doen extra hun best om ervoor te zorgen dat hun kinderen veilig opgroeien. In het onderzoek van Armsworth en Stronck (1999) gaf 60% van de deelnemende moeders, zelf in hun jeugd seksueel misbruikt, aan dat zij ernstige of zelfs extreme zorgen om hun kind hadden.

Zij pasten hun leven aan om te controleren en lieten bijvoorbeeld geen mensen in huis of gingen geen relatie met een man aan.

Verberk (2009) beschrijft een voorbeeld: 'Toen de kinderen wat jonger waren, belde D. elk uur de kinderen op met de vraag waar ze waren. Tegenwoordig kan D. dit al wat beter loslaten. Maar als er iets niet gaat zoals het hoort te gaan, dan raakt D. in paniek. Haar kinderen weten ook dat ze de telefoon op moeten nemen als hun moeder belt.' Een geïnterviewde vrouw uit het onderzoek van Dijkstra (2000), die seksueel misbruikt werd door haar vader, vertelt een soortgelijk verhaal: 'Juist omdat mijn dochter zo'n spontaan en open kind was, heb ik gezegd van: niet met vreemde mannen meegaan en dat soort dingen, want daar was ik altijd bang voor. En ik liet ze ook geen minuut alleen, altijd maar een bepaalde controle moest ik over ze hebben.' Een aantal van de vrouwen uit het onderzoek van Armsworth en Stronck (1999) ontwikkelde hierdoor zelfs psychiatrische beelden: fobieën, psychoses en automutilatie.

Vrijwel alle geïnterviewden bevestigden het gevoel van angst voor geweld tegen de kinderen. Ze houden scherp in de gaten met wie hun kinderen omgaan, waar ze zijn en wat daar gebeurt. Danny: 'Ik was heel beschermend, hield alles in de gaten. Als hij ergens ging spelen was ik toch een beetje wantrouwend, met name naar nieuwe mensen. Dan ging ik met hem praten: waar ben je geweest, hoe was dat? Om eruit te halen: wat is er gebeurd en wat niet?' Ron vindt achteraf dat hij eigenlijk te ver is gegaan: 'Mijn zoon had op een gegeven moment een homofiele leraar. Niks mis mee, maar in mijn verwarring... Want mijn plegers waren ook mannen. Ik heb die man in de gaten gehouden, daar word je niet goed van. [...] Ik ging normaal nooit mee naar ouderavonden, want dan was ik aan het werken of sporten, maar bij die man deed ik het wel. Als er open podium was dan ging ik ook, en dan ging ik hem observeren. Ik keek de hele avond: kan ik iets ontdekken?'

Lisette zag overal ogen die op haar zoontje loerden: 'Vanaf het moment dat mijn zoon vier werd zag ik overal alleen maar ogen die naar hem keken. Maar dat waren de ogen van vroeger, die naar mij hadden gekeken en die mij constant zochten. [...] Ik was zeer beschermend, hij mocht niet alleen naar buiten tot zijn achtste jaar. Ik ben altijd met hem en vriendjes meegegaan naar de speeltuin. Hij mocht nergens logeren. Naarmate hij ouder werd, werd dat wel moeilijk voor hem.' Ook Joke had last van hevige angsten: 'Er waren plotselinge angsten die als een vlam naar boven sloegen. [...] Mijn zoon was vijftien of zestien, toen had ik een uitbarsting van heftige doodsangst. Plotseling maakte ik overal sloten op. Binnendeuren, buitendeuren, overal moesten sloten op. Ik sloop 's nachts de kamer van mijn zoon in en deed het raam dicht, want ze konden van buiten met een ladder naar binnen komen. Dat was ook zo in mijn verleden: mijn vader kwam via het keukentrapje mijn raam binnen.'

Een aantal moeders hoopte tijdens de zwangerschap dat het kind een jongetje zou zijn, uit angst voor de kwetsbaarheid van meisjes. Karin, die bewust ongehuwd moeder is, heeft goed contact met de vader van haar zoon, die ook betrokken is bij de opvoeding. Karin was blij dat haar kind een jongetje was: 'Ik denk dat het een godsend is dat het een jongetje is. Want ik geloof nooit dat ik een dochter aan de zorg van haar vader had toevertrouwd.' Ook

Susan hoopte dat haar kind een zoon zou zijn: 'Ik heb wel angst gevoeld dat het een meisje zou zijn. Op de een of andere manier hoopte ik ergens toch op een jongen. En toen de tweede een meisje was.... Maar toen waren mijn ouders al gescheiden, dus de angst was wel minder. Want mijn angst kwam voort uit het idee: stel dat het een meisje is en ze gaan naar opa en oma.'

Verberk (2009) wijst op het gevaar dat aan overprotectie kleeft, gezien vanuit het kind: 'Door de bezorgdheid van de moeders en de controle die zij over het kind willen hebben, heeft het kind soms maar weinig vrijheid om zichzelf en de omgeving te ontdekken en eigen verantwoordelijkheden te leren dragen.' Mijn informanten benoemen dit zelf ook. Zo brengt Irene de afstandelijkheid van haar dochters tegenover mannen in verband met de vele waarschuwingen die ze haar kinderen gaf: 'Ik heb wel een neus voor mannen die iets seksueels uitstralen, iets van je willen. En dat hebben mijn kinderen ook. Ze zeggen dat ik dat overgebracht heb, dat ze daar op letten.' Lisette heeft het gevoel dat zij haar zoon beperkt heeft in zijn ontwikkeling, omdat hij niet alleen buiten spelen of uit logeren mocht. Hans is bang voor de manier waarop hij de vriendjes van zijn dochters beoordeelt: 'Ik ben nog net geen ballotagecommissie. [...] Het is nu nog spelerisch, maar ik hoop niet dat ik echt een ballotagecommissie word, want dat vind ik niet goed.'

Tegelijkertijd beargumenteert een moeder dat ouders zonder een geweldsverleden soms ook wel erg gemakkelijk zijn: 'Die laten bijvoorbeeld hun kinderen rustig in een aparte ruimte met elkaar spelen, zonder zelf een keer te gaan kijken wat ze aan het doen zijn. Terwijl hier een duidelijk risico aan vastzit. Veel ouders hebben een gevoel van schijnveiligheid.' Ouders die niet te maken hebben gehad met (seksuele) kindermishandeling zijn volgens haar niet voldoende op de hoogte van de gevaren.

Een bepaalde mate van alertheid is belangrijk om de kinderen te kunnen beschermen, en blijkt vaak ook te leiden tot maatregelen om de kinderen weerbaarder te maken. Armsworth en Stronck (1999) beschrijven bijvoorbeeld hoe moeders die zelf in het verleden seksueel misbruikt zijn, heel bewust bezig zijn met het ontwikkelen van bepaalde talenten en vaardigheden van hun kinderen, zodat zij zich gemakkelijk in een groep kunnen mengen en voor zichzelf op kunnen komen. Deze ouders kennen het gevoel van eenzaamheid en afzondering zo goed, dat zij er extra op letten dat hun kinderen niet hetzelfde overkomt. Hans is hier een goed voorbeeld van. Hij vindt het belangrijk dat zijn kinderen goed gekleed zijn, zodat ze zich zeker voelen en sterk overkomen: 'Dat was in een tijd dat ik zelf ook heel veel gaf om een sterk uiterlijk. Zodat ik mij sterk voelde bij lezingen, of optredens. [...] Dat is net als dat je een wandeling gaat maken en je hebt van die gypies aan of van die klossen. Dan st- je gewoon. En dat deed ik ook bij mijn kinderen. Als een soort bescherming, beschermmantel.' Janneke ging een cursus doen om weerbaarheidslessen te kunnen geven. 'In al die lessen heb ik mijn kinderen meegenomen: ik heb dit gehoord, dit gehoord. En wat ik jullie wil meegeven: als iemand je zo vastpakt en je wil het niet, wat zou je dan doen? Ik zei heel sterk: nee is nee en daar mag je je mannetje in staan.'

Karin wijst erop dat alertheid in principe niet verkeerd is, zolang je hier

op een 'gezonde' manier mee omgaat. Het voorbeeld dat ze hierbij geeft is verhelderend: 'Ik weet nog dat mijn zoon, toen hij een jaar of vier was, voor het eerst zei: ik wil niet naar papa dit weekend. Toen gingen bij mij alle alarmbellen rinkelen. Maar ik vroeg: o, hoezo niet? En toen was het omdat de voetbal bij papa lek was.' Door op een rustige manier uitleg te vragen beschermt zij haar kind, zonder daarbij haar eigen trauma een overheersende rol te laten spelen.

3.3 Agressie en geweld tegen de eigen kinderen

Geen van de ouders wil de eigen kinderen mishandelen of agressief benaderen, omdat zij zelf zo goed weten hoe dat is voor een kind. Bestaande onderzoeken laten echter zien dat ouders met een verleden van fysieke of seksuele mishandeling eerder geneigd zijn tot strenge, fysieke straffen (oa Banyard, 1997, Armsworth&Stronck, 1999; Dubowitz et al, 2001; DiLillo&Damashek, 2003). Ook verschillende ouders in mijn onderzoek gaven aan dat zij om kleine dingen onevenredig boos konden worden, soms met (dreigende) agressie jegens de kinderen tot gevolg. Johan wilde zijn anderhalf jaar oude zoon een pak slaag geven toen die per ongeluk iets in het aquarium liet vallen. 'Hij wilde de rand van het aquarium pakken, maar toen schoof er een glasplaatje naar binnen. Dat zag ik vallen en dat raakte bijna de vissen. En toen wilde ik uithalen om hem een lel te geven, want dat had ik geleerd. Als je iets deed wat niet mocht, dan werd je de hoek in geslagen. En mijn vrouw ziet dat en ze zegt: denk erom! En toen werd ik wakker: ik had bijna hetzelfde gedaan als wat mijn vader had gedaan. Mijn god, dat wil ik nou juist niet!'

Danny heeft door het misbruik en de mishandeling van vroeger een agressieprobleem ontwikkeld, dat ook opspeelt in de relatie met zijn zoon. Een voorval herinnert hij zich nog levendig: 'Op zijn veertiende kreeg hij verkering en hij wilde ook bij haar slapen. Daar waren mijn vrouw en ik niet zo blij mee. En toen is hij stiekem weg gebleven. Hij had gezegd dat hij bij een neefje was, maar het bleek dat hij bij zijn vriendinnetje had gelogeed. Ik was zo boos, zó boos op hem geworden, op de een of andere manier genereerde ik zo'n gigantische energie... Ik was in alle staten. Ik dacht: ik mep hem helemaal in elkaar, dat gevoel had ik, zo boos was ik. Op de een of andere manier kon ik me gelukkig nog beheersen. En toen ben ik gaan nadenken: is het boosheid naar mijn zoon, of is het boosheid die je in je hebt? En het was boosheid die ik in me had.' Inmiddels heeft hij beter geleerd zijn boosheid te kanaliseren, door eerder te praten over wat hem dwars zit.

Ingrid kan er niet goed mee omgaan als haar kinderen niet doen wat ze zegt, vooral als ze moe is. Een extra frustratie ontstaat omdat ze haar moeder herkent in haar eigen neiging om controlerend te zijn: 'Mijn dochter is vijf, dus het is heel normaal als ze niet meteen wil doen wat je zegt. Maar soms dan heb je het vier keer gezegd en dan doet ze het nog niet. En dan... Mijn moeder telde altijd, ik hoor het nog in mijn hoofd: 'Één.... En dan die ogen.... En nu hoor ik het mezelf zeggen. Dan vind ik het moeilijk om rustig te blijven en niet te heftig te reageren.' Ook Els kon onbeheerst boos worden op haar kinderen. 'Wat me van mijn zoon volledig uit mijn evenwicht kon brengen, was het feit dat hij zich zo grenzeloos kon vervelen, alsof hij met zichzelf geen raad wist. Soms verloor

ik dan mijn geduld en gaf ik hem een pak rammel, waarna ik zelf moest huilen. Ik denk dat deze drift van mij wel degelijk zijn oorsprong vond in mijn eigen verleden.' Alle informanten die dit thema ter sprake brengen, wijten hun agressieve reactie aan de boosheid die zij in zichzelf hebben opgebouwd, en/of aan hoe zij in het verleden hebben geleerd te reageren op ongewenst gedrag.

De ouders die Dijkstra (2000) interviewde wezen erop dat gevoelens van boosheid ook te maken kunnen hebben met de herinneringen die kinderen oproepen. Zoons en dochters kunnen door hun temperament, geslacht, leeftijd en/of gedrag op de pleger van vroeger lijken, wat leidt tot gekleurde reacties van de ouder. Een door Dijkstra geïnterviewde vrouw vertelt hoe haar zus, in het verleden misbruikt door haar vader, al haar negatieve gevoelens op haar dochter projecteert. Hoewel ze haar dochter niet slaat of misbruikt, ziet ze haar als slecht, verwend en agressief: 'Mijn zus vindt dat haar dochter lijkt op mijn vader. Dat leidt tot een breuk en zo blijft de geschiedenis zich herhalen.' Saltzberg (2000) vertelt vanuit haar werk als hulpverlener over een situatie waarbij bepaald gedrag van een kind herinneringen oproept aan de pleger: 'Een cliënt die wilde proberen kinderen te krijgen ging eerst op de kinderen van vrienden passen, in de hoop dat ze zich meer bij kinderen op haar gemak zou voelen. Toen de zoon van een vriend haar uitjouwde omdat ze een bordspelletje had verloren, voelde ze een sterke drang hem te slaan, omdat het haar sterk herinnerde aan hoe zij als kind was uitgescholden.' Zij projecteert dus eigenlijk haar woedegevoelens jegens haar eigen opvoeders op dit kind.

Hoewel meerdere ouders uit mijn onderzoek wezen op de herinneringen die de kinderen oproepen aan de eigen jeugd, riep dat bij niemand boosheid of agressie op. Waarschijnlijk komt dat doordat de kinderen deze ouders aan zichzelf doen denken en niet aan de pleger. Daardoor roept het eerder verdriet op dan boosheid. 'Ik merk dat ik nu bij mijn jongste heel vaak flitsen heb: hoe was ik toen ik vijftien was? Wat was ik toch opgesloten. Ik kan er ook wel weer van genieten, hoe mijn dochter meebliert met muziek, danst, grapjes maakt... Maar ik kom mijzelf tegen: wat was ik toch strak, wat durfde ik niet, ik verdween.' Susan noemt het een rouwproces: 'Rouwen om het kind in jezelf, waar misbruik van gemaakt is. De confrontatie met je kinderen maakt dat mogelijk.'

Het risico op agressie jegens de eigen kinderen wordt paradoxaal genoeg vergroot door de druk die ouders zichzelf opleggen om een goede ouder te zijn. Ze willen het zo goed doen, dat frustraties snel op kunnen lopen als er dingen mis gaan. Dat blijkt wel uit het relaas van Aletta, een van de vrouwen uit het onderzoek van Dijkstra (2000). Zij werd fysiek mishandeld door haar stiefmoeder en wil nu alle narigheid uit haar jeugd compenseren tegenover haar eigen kinderen. Ze stelt hoge eisen aan zichzelf en laat weinig ruimte voor fouten. Haar dochter huilt echter erg veel en aan haar partner heeft ze weinig steun. In de kringloop van huilen en stress slaat ze op een gegeven moment door: 'Ik heb eens boven aan de trap gestaan met haar en ik dacht: als je nou je kop niet dichthoudt, dan gooi ik je naar beneden.' Gelukkig schakelt ze op dat moment hulp in, waardoor dit gevaarlijke moment uiteindelijk een doorbraak wordt en ze niet meer zulke onrealistische eisen aan zichzelf stelt.

3.4 Vertellen over het misbruik?

Voor ouders is het een lastige keus of ze hun kinderen moeten vertellen over de seksuele mishandeling waar ze mee te maken hebben gehad. Het zijn immers zware verhalen, waar ouders hun kinderen eigenlijk niet mee willen belasten. Kinderen zouden zich zelfs schuldig of verantwoordelijk kunnen gaan voelen voor het leed van hun ouders en het zou hun houding ten opzichte van de pleger kunnen veranderen (Dijkstra, 2000). Ron wil zijn kinderen niet opzadelen met een geheim, zoals zijn vader dat vroeger bij hem had gedaan: Mijn vader vertelde dat hij homofiel was en ik wist dat als enige. [...] Ik moest met een heel groot geheim lopen, dat ik helemaal niet wilde weten. Dat is de reden dat ik het niet aan mijn kinderen verteld heb.'

Voorals het misbruik geen grote rol meer speelt in het huidige leven van de vader of moeder is er weinig aanleiding om de kinderen op de hoogte te brengen. Karin: 'Ik zie nu nog geen aanleiding om het mijn zoon te vertellen. Als ik het ga doen dan ga ik daar nog heel erg lang mee wachten. Ik zie nu nog even niet de winst ervan in.' Bernhard heeft er zelfs nog nooit over nagedacht om het te vertellen: 'Nooit bij me opgekomen. Ik dacht: dat is iets wat van mij is en daar moeten jullie buiten blijven. Ze weten er niets van.'

Maar ouders vinden het ook belangrijk om eerlijk te zijn tegen hun kinderen. Danny: 'Ik heb het verteld omdat het deel uitmaakt van mezelf. Waarom ik geworden ben zoals ik ben. De vader-zoon relatie is een heel intieme relatie, een relatie die echt heel erg dichtbij staat. Dus ik wilde het met hem delen.' Kinderen voelen bovendien vaak toch wel dat er iets aan de hand is, al wordt dit niet hardop uitgesproken. Als niet besproken wordt wat er speelt, kunnen kinderen ontbrekende stukjes gaan opvullen in hun fantasie (Dijkstra, 2000). Ook kan er verwarring en spanning ontstaan over bepaalde gebeurtenissen en gewoontes, vooral als het misbruik een grote rol speelt in het leven van de ouder en leidt tot bijvoorbeeld overspannenheid, depressiviteit of opname in een hulpverlenende instelling.

Veel ouders kiezen er uiteindelijk voor om iets over hun jeugd aan hun kinderen te vertellen. Soms wachten ze tot hun kinderen een bepaalde leeftijd hebben bereikt, bijvoorbeeld vijftien, zestien, of achttien jaar. Op die manier scheppen de ouders ook ruimte voor zichzelf om te wennen aan het idee dat hun kind ervan zal gaan weten. Er bestaat veel verschil in de hoeveelheid informatie die ouders hun kinderen geven en de bewoordingen die gekozen worden. Dijkstra (2000) beschrijft een aantal verschillende situaties, van een meer algemene opmerking zoals dat het vroeger thuis niet zo leuk was, tot meer concrete verhalen over wat de mishandeling inhield, bijvoorbeeld slaan of opsluiten. Helaas gaat Dijkstra niet specifiek in op het onthullen van seksuele kindermishandeling. Een van de mannen uit haar onderzoek heeft dit gedaan, maar weet niet meer precies welke woorden hij heeft gebruikt.

Een moeder schreef een indrukwekkend artikel over de manier waarop zij haar zoons in fasen over het misbruik vertelde: 'Mijn zoons waren vier en zeven jaar oud toen ik geconfronteerd werd met mijn verleden van seksueel geweld. Ik ging in therapie en kreeg daardoor allerlei emoties te verwerken die ik in mijn dagelijks leven met mijn zoons moest zien op te vangen. Mijn zoons

kwamen met vragen. Hoe klein ze ook waren, ze voelden dat er iets niet klopte. Vragen als: waar ga je heen, waarom moet je huilen, waarom kan je niet spelen, waarom ben je nu al weer moe, ben je ziek? Ik besprak met mijn therapeut hoe ik kon reageren en kwam erachter dat een simpel antwoord mogelijk was: ik ga met een mevrouw praten omdat ik verdrietig ben, we gaan niet meer bij opa op bezoek omdat ik boos en verdrietig ben door opa, omdat hij toen ik net zo klein was als jij mij heel veel pijn heeft gedaan.

Naarmate ze ouder werden reageerden ze anders, en stelden ook andere vragen. Op zijn twaalfde jaar kreeg mijn jongste zoon in de brugklas lessen over seksualiteit, waaronder uitleg over seksueel geweld. Hij vroeg mij toen hij thuis kwam: mama, heb jij dit ook meegemaakt? Dit gesprek gaf hem, en later ook mijn andere zoon, de gelegenheid om vragen te stellen. Zoals: hoe oud was jij toen dat gebeurde, wat deed oma, waarom ging je niet weg? Toen mijn jongste de leeftijd van achttien jaar had, en ik hartproblemen kreeg, heb ik een compleet verhaal voor ze geschreven, met alle feiten maar zonder details. Ze waren blij met deze openheid. Het verklaarde veel van mijn gedragingen naar hun toe, die ze niet altijd hadden begrepen. Ze waren ook geschokt maar konden hierover met mij in contact zijn. Ik heb de cirkel van zwijgen verbroken.'

Voor Hans was een televisie-optreden vijftien jaar geleden de reden om aan zijn veertienjarige (stief)dochter te vertellen over het misbruik. In 2010 kwam hij opnieuw op televisie, en besloot hij het ook aan zijn biologische dochter te vertellen, die inmiddels vijftien was. Omdat dit kort geleden was, weet hij nog goed hoe hij dit aangepakt heeft: 'Ik heb gezegd: papa is misbruikt en dat heeft ontzettend lang geduurd. Ik was zeven jaar en het heeft geduurd tot mijn dertiende. Ik heb er heel veel verdriet van gehad, ik ben heel eenzaam geweest, heel alleen, en ik heb een heel lastige puberteit gehad. [...] Ik heb niet verteld dat ik ook fysieke verschijnselen had, waardoor ik last kreeg van de gelijkenis met de dader. Een orgasme, of... Dat heb ik niet verteld, dat vond ik te ver gaan. Ik heb wel gezegd dat ik verkracht ben. Ik heb dat wel een term gegeven. Ik heb ook gezegd dat ik het moeilijk vond om in mijn tienertijd relaties aan te gaan, omdat ik mijzelf niet kende, en bang was dat mij opnieuw iets aangedaan werd. [...] Dat ik er heel hard aan heb gewerkt om het een plaatsje te geven. En dat ik daar heel blij mee was en daardoor heel veel kan betekenen voor andere mensen. Gewoon een heel positief verhaal. En ik heb gezegd: als je vragen hebt mag je ze altijd aan me stellen. Ik zal altijd antwoord geven.' Hans bouwt ook zelf 'check-momenten' in, om na te gaan of zijn dochters nog vragen hebben: 'Waar we het toen over hebben gehad, heb je dat begrepen? Moet je er nog wel eens aan denken?' Zo schept hij ook expliciet ruimte voor zijn dochters om met vragen te komen.

3.5 De reactie van de kinderen

De moeders uit het onderzoek van Armsworth en Stronck (1999), die hun kinderen over het misbruik vertelden, rapporteerden uiteenlopende reacties van hun kinderen. Ongeveer de helft van de kinderen reageerde positief en kreeg door de onthulling meer begrip, empathie en sympathie voor zijn of haar moeder. Zij waren opgelucht om nu te weten wat ze altijd al vermoed hadden.

De andere helft van de kinderen reageerde 'negatief': zij raakten overstuur of bezorgd, namen afstand van hun moeder, werden boos op hun moeder of betrokken het heel erg op zichzelf. Armsworth en Stronck (1999) gaan er niet op in hoe met deze 'negatieve' reacties is omgegaan en of het uiteindelijke resultaat wellicht alsnog positief was. Immers, met een goede begeleiding kunnen gevoelens als verdriet, boosheid en bezorgdheid besproken worden en een plek krijgen, wat juist tot een verdieping van de ouder-kind relatie kan leiden.

Voth en Tutty (1999) interviewden zes inmiddels volwassen dochters van misbruikte moeders. Deze dochters bevestigden de problemen die in voorgaande hoofdstukken aan de orde kwamen. Vanaf het moment dat de dochters van het misbruik wisten, waren zij beter in staat om de vroegere problemen te duiden. Zij begrepen toen dat het misbruik het probleem was geweest, en niet zijzelf. Dit plaatste voor de geïnterviewde dochters het hele verleden in een ander perspectief. In de meeste gevallen ontstond er meer begrip en daardoor meer goede wil of zelfs meer liefde jegens de moeder.

Dit is ook het beeld dat uit mijn interviews naar voren komt. Bram heeft nog met één zoon contact. Toen hij hem vertelde over het misbruik, vielen voor zijn zoon de puzzelstukjes op hun plaats: 'Ik heb het uitgebreid verteld, mijn schoondochter was er ook bij en mijn vrouw. Zonder diep in te gaan op details, dat vond ik ook weer niet nodig, maar wel globaal wat er gebeurd is. En het enige wat mijn zoon zei was: nu kan ik je pas begrijpen pa. Dat deed me heel erg goed. Hij gaf me een knuffel en klopte me op mijn schouder en zei: nu kan ik je begrijpen.' Voor Els ging het hetzelfde. Zij vertelde het haar dochter toen ze zestien was: 'Ze moest huilen toen ze het hoorde. Mijn zoon heb ik het korte tijd daarna ook verteld. Ze vonden het natuurlijk verschrikkelijk voor me, maar wel fijn dat ik het hen had verteld. Zoals mijn dochter zei: we hebben liever dat je huilt en dat we weten waarom het is, dan dat we niet weten wat je dwarszit. Want merken dat er iets is doen we toch wel.' Els sluit het schriftelijke interview af met een citaat van haar moeder: 'Liever een hel van een waarheid dan een hemel van leugens.' Zelfs al was er soms in eerste instantie verdriet en bezorgdheid, uiteindelijk ontstond er meer begrip.

Veel moeders en vaders krijgen vervolgens ook steun van hun kinderen. Johan: 'Mijn kinderen zijn allebei boos geworden: verdomme, dat had hij niet mogen doen. Dat vond ik wel een heel logische reactie, en steunend.' In *Perspectief* (2002) schrijft een vrouw: Toen ik mijn kinderen verteld heb van mijn geheim was de eerste vraag van hen: wat deed oma dan toen ze het wist? Met een brok in mijn keel heb ik maar een woord gefluisterd: NIETS. Nog nooit heb ik mijn moeder-dochter/zoon band met hen zo sterk gevoeld als toen zij mij troostten na dit ene woordje. Ze staan voor honderd procent achter me. Het deed heel veel pijn om te zien hoe opa en oma van hun voetstuk vielen. Maar het deed me goed te weten dat ze achter me stonden, me geloofden en me zelfs probeerden te troosten.'

Joke heeft het idee dat er bovendien meer openheid ontstond: 'Het was een opening, hij uit zich nu veel meer. Voor het eerst vertelt hij dat hij zijn neven en nichten mist, dat had hij nooit gezegd. [...] En hij vertelt nu ook dat hij toch zijn vader heeft gemist.' Voor de zestienjarige kleinzoon van Johan was de ont-

hulling aanleiding om zelf ook hulp te zoeken voor de mishandeling door zijn vader. Johan is hier heel gelukkig mee: 'Mijn kleinzoon kent mijn voorgeschiedenis en ik die van hem, dat weten we van elkaar, en ik kan er met hem goed over praten. Het feit dat ik er met hem over gepraat heb is voor hem aanleiding geweest om hulp te zoeken.' Ouders uit meerdere onderzoeken vertellen dat hun kinderen na de onthulling zelf ook seksueel misbruik onthulden.

4. Conclusie

Ieder slachtoffer beleeft de gevolgen van seksuele kindermishandeling op zijn of haar eigen wijze. In verschillende levensfasen zal iemand zich er steeds weer mee moeten leren verhouden; ook in de periode van (naderend) ouderschap. Vanuit de gehechtheidstheorieën en social learning theorieën bestaan er aanwijzingen dat er een verband is tussen seksuele kindermishandeling in het verleden en het functioneren als ouder in het heden. Onderzoek geeft echter geen definitief uitsluitsel of het een rechtstreeks, causaal verband betreft, omdat het vrijwel onmogelijk is om de invloed van andere factoren (eigenschappen/ervaringen van de ouder, van het kind en de sociale context) uit te sluiten. In dit onderzoek ging ik uit van een wisselwerking tussen de verschillende factoren.

De meest in het oog springende conclusie van dit onderzoek is dat er een grote verscheidenheid aan verhalen bestaat. Ieder individu heeft een eigen geschiedenis, maakt eigen keuzes en gaat op een eigen manier met gebeurtenissen om. Algemeenheden volstaan dan ook niet; elk verhaal is uniek. In dit laatste hoofdstuk bespreek ik de conclusies van het onderzoek per deelvraag, waarbij ik een aantal 'grote lijnen' benoem en tegelijkertijd rekening houd met de verschillen tussen de verhalen.

De keuze om ouder te worden

De eerste deelvraag luidde: hoe kiezen mensen die in het verleden te maken hebben gehad met seksuele kindermishandeling ervoor om vader of moeder te worden?

Uit het onderzoek blijkt dat een deel van deze mensen geen keus heeft: zij kunnen door de gevolgen van het vroegere misbruik geen kinderen krijgen. Anderen kiezen ervoor om geen kinderen te krijgen, of zij stellen ouderschap uit vanwege twijfels over de eigen capaciteiten, vanwege de keuze om eerst het verleden te verwerken, of uit angst voor de pleger. Een mogelijk gevolg van dit uitstel is dat iemand minder kinderen krijgt dan hij/zij had gewild. Voor sommige vrouwen en mannen is het misbruik juist een motivatie om ouder te worden en te laten zien dat het ook anders kan.

Een deel van de ouders denkt heel bewust na over de relatie tussen de vroegere seksuele mishandeling en het ouderschap; ze maken afwegingen en ondernemen de nodige acties om ervoor te zorgen dat het misbruik zo weinig mogelijk negatieve invloed heeft op de opvoeding. Dit maakt mensen sterker en geeft een gevoel van empowerment: je neemt je leven in eigen hand. Verschillende factoren kunnen deze reflectie bemoeilijken of onmogelijk maken. Zo hebben niet alle vrouwen en mannen die kinderen willen herinneringen aan het misbruik. De zwangerschap kan ongepland of zelfs ongewenst zijn. En sommige mannen en vrouwen zijn zich er helemaal niet bewust van is dat het misbruik effect zou kunnen hebben op het ouderschap.

Een aantal ouders uit het onderzoek werd moeder of vader in een tijd dat kinderen krijgen heel vanzelfsprekend was. Reflecteren op de vraag of je wel of niet kinderen wilde was niet gebruikelijk, laat staan nadenken over de

vraag welke rol je eigen verleden hierin zou kunnen spelen. Dit is in de afgelopen decennia veranderd: er is steeds meer ruimte gekomen om al dan niet voor het ouderschap te kiezen. Ook is er meer bekend geworden over de gevolgen van seksuele kindermishandeling. Dit geeft ouders in deze tijd de gelegenheid om na te denken over de relatie tussen ouderschap en seksueel misbruik, en waar nodig stappen te zetten om eventuele negatieve gevolgen te beperken.

Gevolgen van het misbruik op de opvoeding

De tweede deelvraag luidde: welke gevolgen heeft het vroegere misbruik volgens ouders op het gebied van emotionele, lichamelijke en seksuele opvoeding?

Een ingrijpend gevolg kan zijn dat ouders door het misbruik zoveel problemen hebben, dat zij niet beschikbaar zijn voor hun kinderen. Zij kunnen niet de energie opbrengen om activiteiten met hun kinderen te ondernemen, of ze zoeken hun toevlucht in werk, sport of religie. In een aantal gevallen was er sprake van drank- of drugsverslaving, waardoor het contact met de kinderen ernstig verstoord raakte.

In het onderzoek bleek dat ouders duidelijk een verband zien tussen het vroegere seksuele misbruik en de emotionele band met hun kinderen. Het misbruik kan een positieve invloed hebben: vooral ouders die heel bewust over hun ouderschap nadenken zien het als hun taak om extra te investeren in de relatie met hun kind, vaak met succes. Sommige ouders vinden zichzelf sensitiever geworden door het misbruik. Zij voelen hun kinderen beter aan en kunnen makkelijker met hun kinderen praten over beladen thema's.

Het vroegere misbruik kan ook problemen veroorzaken. Zo gaven veel ouders aan dat zij het moeilijk vinden om liefde en genegenheid te voelen voor hun kinderen, omdat zij door hun verleden niet in contact staan met hun gevoelens. Zij hebben daardoor tot hun eigen verdriet een minder goede band met hun kind. Volgens eerdere onderzoeken kan ook jaloezie de emotionele band verstoren; ouders kunnen jaloers zijn op het (relatief) onbezorgde leven van hun kinderen. Een ander probleem waar ouders op wezen was het niet kunnen opvangen van de emoties van de kinderen; een eigenschap die normaal gesproken kan bijdragen aan een betere relatie met het kind. Een laatste probleem dat kan gaan spelen is dat ouders juist te open zijn in het tonen van hun emoties. Kinderen kunnen hierdoor de neiging krijgen om voor hun ouders te gaan zorgen, waardoor parentificatie optreedt.

Seksuele kindermishandeling heeft vaak gevolgen voor de lichamelijk zorg. Ongeveer de helft van de geïnterviewden kreeg te maken met problemen; soms doordat het lichamelijke contact met hun kinderen herinneringen oproept aan de gebeurtenissen in de eigen jeugd, maar vaker vanwege de angst om grenzen te overschrijden. Ouders zijn bang dat zij, omdat ze vroeger slachtoffer waren, zelf pleger zullen worden. Daardoor voelen zij zich ongemakkelijk bij lichamelijk contact met hun kinderen, houden zij zichzelf scherp in de gaten, en vermijden ze soms zelfs lichamelijke verzorging en affectie.

Het vroegere misbruik kan ook de seksuele opvoeding beïnvloeden. Soms is die invloed negatief: door te praten over seksualiteit kunnen bij ouders

pijnlijke herinneringen bovenkomen, er kan geen bestaan om over bepaalde thema's te praten en ouders kunnen onzeker zijn over wat 'normaal' is om met kinderen te bespreken, omdat hun eigen beleving zo verstoord is. Maar de invloed van het misbruik kan ook positief uitpakken: juist vanwege hun eigen negatieve ervaringen besteedt een deel van de moeders en vaders extra aandacht aan de seksuele opvoeding. Daarmee rusten ze niet alleen hun kinderen goed toe, maar bouwen ze ook aan hun eigen zelfvertrouwen.

Voor alle ouders speelt het thema geweld een belangrijke rol in de opvoeding. Ouders lieten blijken dat zij soms moeite te hebben om hun kinderen te beschermen tegen geweld. Dat kan komen omdat zij vooral hebben geleerd conflicten uit de weg te gaan, met als gevolg dat ze niet voldoende opkomen voor hun kinderen, zo wijst eerder onderzoek uit. Maar er zijn meer redenen, vooral waar het gaat om bescherming van de kinderen tegen opa en/of oma. Het kan zijn dat een vader of moeder geen herinneringen heeft aan het misbruik, of het misbruik niet als zodanig erkent, waardoor de kinderen toch naar opa en oma gaan. Soms zijn de eigen problemen van ouders te groot om goed voor de kinderen te kunnen zorgen.

De meeste ouders bevinden zich echter aan de andere kant van het continuum: zij zijn juist heel bezorgd dat hun kinderen iets overkomt en nemen (soms drastische) maatregelen om dat te voorkomen. Het risico hiervan is dat de kinderen te weinig vrijheid krijgen om zichzelf te ontwikkelen. Ouders die een middenweg weten te vinden, blijken vaak adequate maatregelen te nemen om de kinderen weerbaarder te maken.

Alle ouders doen hun best om geen geweld tegen hun kinderen te gebruiken. Toch is dat moeilijk en dreigt soms geweld. De geïnterviewden brachten dit in verband met het vroegere misbruik; zij zien hierin de oorsprong van hun woede en/of van de onmacht om hier goed mee om te gaan. Hoe meer druk ouders zichzelf opleggen om alles goed te doen, hoe kwetsbaarder ze worden. In eerder onderzoek werd de boosheid ook in verband gebracht met herinneringen die kinderen soms oproepen aan de pleger. De vaders en moeders uit mijn onderzoek zagen in hun kinderen echter eerder zichzelf terug dan de pleger.

Een belangrijke vraag voor veel ouders is of ze hun kinderen moeten vertellen over het misbruik waar zij vroeger mee te maken hebben gehad. De meeste ouders kiezen er uiteindelijk voor om iets over hun jeugd te vertellen, hoewel zij vaak wachten tot hun kinderen een bepaalde leeftijd hebben bereikt. Dat geeft ouders zelf ook ruimte om te wennen aan het idee dat hun kind ervan zal gaan weten. De reactie van de kinderen op de onthulling was overwegend positief en over het algemeen ontstond er nadien meer begrip, steun en wederzijdse openheid.

Wat helpt?

De derde deelvraag was erop gericht om te achterhalen wat helpt in de opvoeding van de kinderen.

Uit de verhalen van de ouders is op te maken dat vooral zelfreflectie een grote

bijdrage levert aan het kunnen omgaan met problemen. Het gaat daarbij om vragen als: wil ik zelf graag kinderen? Welke rol kan mijn verleden spelen in het contact met mijn kinderen? Wat kan ik doen om goed beslagen ten ijs te komen? Hoe kan ik mogelijke problemen oplossen? Welke hulp kan ik daarbij inzetten en hoe organiseer ik die hulp? Welke mensen wil ik wel bij ons gezin betrekken en welke mensen niet? Deze reflectie kan iemand alleen doen of met hulp van anderen. Dat kunnen vrienden of familieleden zijn, maar ook professionele hulpverleners. Door deze zelfreflectie wordt het mogelijk om het heft in eigen hand te nemen, verantwoordelijkheid te nemen, en stappen te zetten om eventuele negatieve gevolgen van het misbruik te beperken.

Ook het gezin zelf, zowel partner als kinderen, kan een belangrijk bijdrage leveren aan het minimaliseren van negatieve effecten van het verleden. Partners kunnen zorg uit handen nemen, wat de nodige verlichting kan brengen. Tegelijkertijd helpt het ook als partners juist de zorg over durven te dragen; een fiat geven dat ook de ouder met een belast verleden kan en moet zorgen voor haar of zijn kind. Dit geeft zelfvertrouwen, en al doende gaat het ouderschap de vaders en moeders steeds beter af. Dat komt ook door de bevestiging vanuit het kind: hoe vaker dingen goed gaan, hoe meer positieve bevestiging dat biedt.

Ironisch genoeg kan zelfs het vroegere misbruik een positieve bijdrage leveren aan de opvoeding. Een aantal ouders merkte dat zij door het misbruik bepaalde kwaliteiten en eigenschappen hebben ontwikkeld die helpen in het contact met hun kinderen. Zij gaven bijvoorbeeld aan dat zij goed aanvoelen hoe hun kinderen zich voelen en wat ze nodig hebben. Ze laten zich minder snel afschrikken door moeilijke vragen en zijn extra gericht op een open communicatie met hun kind. Ook zijn ouders die zelf aan den lijve geweld hebben ondervonden eerder geneigd om alert te zijn op geweld tegen de kinderen, en nemen zij vaker stappen om de weerbaarheid van hun kinderen te vergroten.

Verschillen tussen mannen en vrouwen

De vierde en laatste deelvraag was: zijn er verschillen tussen de ervaringen van mannen en die van vrouwen?

Hoewel de ervaringen in grote lijnen op elkaar lijken, werd ook duidelijk dat er verschillen bestaan. Deze hangen samen met de verschillende posities en rollen van mannen en vrouwen in onze samenleving. Zo lijken mannen eerder de neiging te hebben om in moeilijke tijden hun verantwoordelijkheden voor het gezin te ontvluchten en zich te storten op werk, sport of religie. Dit wordt mogelijk gemaakt door hun vrouwelijke partners, die de zorgtaken overnemen. Dat sluit aan bij traditionele rollenpatronen, waarin vrouwen meer 'vanzelfsprekend' de verzorging van de kinderen voor hun rekening nemen. In het geval van echtscheiding komen deze patronen nog duidelijker naar voren, en komt de zorg voor de kinderen meestal bij de moeder te liggen.

Zowel mannen als vrouwen liepen tegen het probleem aan dat het moeilijk kan zijn om een emotionele band met hun kind op te bouwen, omdat zij vroeger nooit geleerd hebben emoties te voelen en te uiten. Voor mannen wordt

dit probleem versterkt door mannelijkheidscoderingen: het is in onze samenleving voor mannen minder gebruikelijk dan voor vrouwen om emoties te tonen. Vaders hebben daardoor nog een extra hindernis te nemen in het opbouwen van een band met hun kinderen.

Ook in de fysieke zorg voor de kinderen bestaat er voor vaders een hogere drempel dan voor moeders. Hoewel beide groepen ouders bang zijn om grenzen te overschrijden, bestaat vooral bij vaders de angst om zelf pleger van seksueel misbruik te worden. Dit heeft zijn weerslag op de manier waarop vaders omgaan met het fysieke contact met hun kinderen. De angst om grenzen te overschrijden werkt verlamdend en neemt veel spontaniteit en onbezorgdheid weg. Soms leidt het zelfs tot het vermijden van lichamelijke zorg en affectie.

Vervolgonderzoek

Door dit onderzoek is een aantal vragen beantwoord. Er zijn ook nieuwe vragen ontstaan. Hoe beleven kinderen hun opvoeding? Het zou interessant om met de kinderen te praten over dit onderzoek en te horen wat hun mening is. Hoe is het voor partners om kinderen op te voeden met een partner die te maken heeft gehad met seksueel misbruik? Wat doen zij om eventuele negatieve gevolgen te beperken?

Een ander waardevol vervolgonderzoek zou onderzoek zijn waarin meerdere diversiteitsfactoren betrokken worden. In het huidige onderzoek is weliswaar expliciet onderzocht wat de verschillen zijn tussen de ervaringen van mannen en vrouwen, maar er is niet gekeken of er bijvoorbeeld ook verschillen bestaan tussen de ervaringen van oudere en jongere ouders, ouders uit verschillende etnisch-culturele groepen, ouders in homoseksuele en heteroseksuele relaties, en gezinnen met zoons of dochters. In dit onderzoek zijn aanwijzingen gevonden dat meerdere diversiteitsfactoren dan gender een rol zouden kunnen spelen, bijvoorbeeld leeftijd en seksuele geaardheid. Verder onderzoek zou uit kunnen wijzen in hoeverre dat daadwerkelijk het geval is.

Tot slot blijft kwantitatief onderzoek belangrijk, om vast te kunnen stellen hoe vaak de hierboven beschreven problemen voorkomen, in hoeverre dit te wijten is aan het misbruik en of er statistisch relevante verschillen bestaan tussen verschillende groepen mensen. Kwantitatief onderzoek zou veel aandacht moeten besteden aan het schetsen van een context, om te voorkomen dat de cijfers een eigen leven gaan leiden en stigmatiserend werken. Veruit de meeste ouders doen immers hun uiterste best om een goede moeder of vader te zijn. Zij hebben meer baat bij een analyse van mogelijke problemen en oplossingen, dan bij een veroordeling.

Tenslotte

Meewerken aan dit onderzoek was voor geen van de betrokkenen gemakkelijk. Een interview betekent immers het ophalen van -soms zeer pijnlijke- herinneringen, het delen van gevoeligheden, je kwetsbaar opstellen en uit de anonimiteit treden. Gedurende het onderzoek bleek echter ook dat de geïnterviewden steun haalden uit de interviews en gesprekken. Een van de deelnemers aan de focusgroep mailde na afloop: 'Het gesprek gisteren heb ik als waardevol

ervaren. Het kost energie, dat voelde ik nadien sterk. Maar het is goed om uitgedaagd te worden om over de kwestie na te denken, en op je eigen handelen en emoties te reflecteren in gesprek met deelgenoten.' Voor veel ouders was het interview een aanleiding om (opnieuw) over vraagstukken na te denken en deze te bespreken met een gezins- of familielid, vriend(in), of hulpverlener. Ik hoop dat dit onderzoeksverslag een soortgelijke functie kan vervullen. Het biedt geen kant-en-klaar recept; dat kan en hoeft ook niet. Maar hopelijk biedt het ouders en betrokkenen wel herkenning, inspiratie en handvatten om na te denken over de invulling van het eigen ouderschap.

Literatuurlijst

Alexander, P. C., Teti, L., & Anderson, C. L. (2000) 'Childhood sexual abuse history and role reversal in parenting', in: *Child Abuse & Neglect*, 24, 829-838.

Armworth, M.W. & Stronck, K. (1999) 'Intergenerational effects of incest on parenting: Skills, abilities, and attitudes,' in: *Journal of Counseling & Development*, 77, 303-317.

Baas, N.J. (2001) *Probleemouders, probleemkinderen? Een literatuurstudie van trans-generatiele overdracht van problemen die tot kinderbeschermingsmaatregelen (kunnen) leiden*. Den Haag: Ministerie van Justitie/WODC.

Bakermans-Kranenburg, M.J. & IJzendoorn, van M.H. (1994) 'Intergeneratiele overdracht van gehechtheid. De stand van zaken in het psychometrisch, klinisch en pedagogisch onderzoek', in: *Kind en Adolescent*, 15, pp. 1-24.

Banyard, V. L. (1997) 'The impact of childhood sexual abuse and family functioning on four dimensions of women's later parenting', in: *Child Abuse & Neglect*, 21(11), 1095-1107.

Burkett, L. P. (1991) 'Parenting behaviors of women who were sexually abused as children in their families of origin', in: *Family Process*, 30, 421-434.

Cicchetti, D. (1987) 'Developmental psychopathology in infancy: Illustration from the study of maltreated youngsters', in: *Developmental Psychology*, 25, 525-531.

Cole, P. M., & Woolger, C. (1989) 'Incest survivors: The relation of their perceptions of their parents and their own parenting attitudes', in: *Child Abuse & Neglect*, 13, 409-416.

Cole, P. M., Woolger, C., Power, T. G., & Smith, K. D. (1992) 'Parenting difficulties among incest survivors of father-daughter incest', in: *Child Abuse & Neglect*, 16, 239-249.

Dijkstra, S. (2000) *Met vallen en opstaan. Hoe vrouwen en mannen betekenis geven aan geweldservaringen uit hun kindertijd*. Delft: Eburon.

DiLillo, D. & Damashek, A. (2003) 'Parenting Characteristics of Women Reporting a History of Childhood Sexual Abuse', in: *Child Maltreatment*, 8(4), pp. 319-333.

Douma, J., Bergh, P. & Hoekman, J. van den (1998) *Verstandelijk gehandicapten en seksueel misbruik*. Rotterdam: Lemniscaat.

Draijer, N. (1988) *Seksueel misbruik van meisjes door verwanten. Een landelijk onderzoek naar de omvang, aard, de gezinsachtergronden, de emotionele betekenis en de psychische en psychosomatische gevolgen*. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

Dubowitz, H., Black, M. M., Kerr, M. A., Hussey, J. M., Morrel, T. M., Everson, M. D., et al. (2001). 'Type and timing of mothers' victimization: Effects on mothers and children', in: *Pediatrics*, 107, pp. 728-735.

Duncan, K. (2004) *Healing from the trauma of childhood sexual abuse: The journey of women*. Westport, CT: Praeger.

Grocke, M., Smith, M., & Graham, P. (1995) 'Sexually abused and nonabused mothers' discussions about sex and their children's sexual knowledge', in: *Child Abuse & Neglect*, 19, 985-996.

Heerbeek, J. van (1999) De invloed van prenatale factoren op de ontwikkeling van een kind. Empirisch onderzoek naar de samenhang tussen prenatale psychosociale factoren en geboorte-uitkomst & literatuurstudie naar de predictie van fysieke kindermishandeling. Niet uitgegeven (scriptie).

Herman, J.L. (1992) Trauma en herstel. *De gevolgen van geweld- van mishandeling thuis tot politiek geweld*. Amsterdam: Wereldbibliotheek.

Ijzendoorn van, M.H. (1994) *Gehechtheid van ouders en kinderen*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.

Kooijman, K., & Wattam, C. (1998) *Moving towards effective child maltreatment prevention strategies in Europe. Final report to the European Commission for CAP-CAE*. Utrecht/Lancaster: NIZW/Lancaster. University (UK).

Lambermon, M.W. & Ijzendoorn, M.H. van (1991) 'Over de appel en de boom. Intergenerationele overdracht bij verwaarlozing en mishandeling in gehechtheidstheoretisch perspectief', in: *Nederlands Tijdschrift voor Opvoeding, Vorming en Onderwijs*, 2, 1991.

Lammers, M., Vrijlandt, M., Shepard, L. (1993) Blind voor misbruik? Seksueel misbruik van mensen met een lichamelijke handicap. Herkennen, signaleren en bespreekbaar maken. Utrecht: Medusa.

Melberg Schwier, K. & Hingsburger, D. (2000) *Sexuality: Your Sons and Daughters With Intellectual Disabilities*. Baltimore: Paul Brookes Pub Co.

Naezer, M. (2009) *Brondocument seksuele kindermishandeling binnen gezin, familie en andere vertrouwensrelaties*. Utrecht: VSK.

- Outsem, R. van (1992) *Seksueel misbruik van jongens*. Amsterdam: SUA.
- Perry, B.D. (1997) 'Incubated in Terror: Neurodevelopmental Factors in the 'Cycle of Violence'', in: J. Osofsky (Ed.), *Children, Youth and Violence: The Search for Solutions*. New York: Guilford Press, pp. 124-148. Online: <http://www.childtrauma.org/CTAMATERIALS/incubated.asp> (5 januari 2009)
- Polusny, M., & Follette, V. (1995) 'Long-term correlates of child sexual abuse: Theory and review of the empirical literature', in: *Applied and Preventive Psychology*, 4, pp.143-166.
- Roche, D.N., Runtz, M.G., & Hunter, M.A. (1999) 'Adult Attachment: A mediator between child sexual abuse and later psychological adjustment', in: *Journal of Interpersonal Violence*, 14(2), 184-207.
- Rumstein-Mc Kean, O. & Hunsley, J. (2001) 'Interpersonal and family functioning of female survivors of childhood sexual abuse', in: *Clinical Psychology Review*, 21(3), pp. 471-490.
- Rus, C. (2006) 'Bruisend en breekbaar: jongeren op drift door gefragmenteerde maatschappij', in: *Tijdschrift voor Humanistiek*, 7(28), pp. 99-110.
- Saltzberg, M. (2000) 'Parenting challenges for women with abuse histories', in: *Journal of Feminist Therapy*, 12(1).
- Teicher, M.H. (2002) 'The neurobiology of Child Abuse', in: *Scientific American*, 2002(3), pp. 54-61.
- Verberk, J. (2009) *Hulpverlening voor de kinderen van een seksueel misbruikte moeder*. Niet uitgegeven (scriptie).
- Voth, P. F., & Tutty, L.M. (1999) 'Daughter's perceptions of being mothered by an incest survivor: A phenomenological study', in: *Journal of Child Sexual Abuse*, 8, pp. 25-43.
- Voorintholt, H. (2002) *Anders was ik nu misschien wel minister geweest...* Delft: Eburon.